Fasc. I.

Notationes

in

Linguam & Literaturam

Linguæ Hungaricæ

prælegente

Dom. Spect. Stephano Horváth

Diplomatices & Lit. Hung.

Professore.

1830.

A' Magyar Nyelv' Historiája.

K. Mi a' Magyar Nyelvnek története és hánnyféle?

1. A' M. Nyelv' története az a' tudomány, a' melly a' M. Nyelvnek viszontagságait időtől időre fáradtol fáradva elő adja azon idő pontig, a' mellyen az most áll. Ezen M. Nyelv' tudományos története pedig két féle lehet, belső és külső. — Belső, mellyben a' nyelvben ~~történik~~ és foglaltatik, p.o. a' régiségekben, mellyekkel az 1194.-től fogva bírunk; minel pedig az akkori és a' mostani beszéd módjában nagy különbségek vagynak. Külső az, mely annak nem belső, hanem külső viszontagságait, mely ő gában a' nyelvben, hanem az azzal vő élésben áll, azaz:

K. Mi tehát a' M. Nyelv. külső tudományos történetének legalkalmatossabb osztálya?

2. A' M. Nyelv' külső tudományos történeteit legalkalmatosabban felosztatjuk 5 szakaszokra, mellyekben azon némelly külső változások történtek: az

1ső szakasz kezdődik a' Magyarok Europába lett bejövetelektől és tart a' Keresztyén Vallás felvételéig.

2ik idő szakasz A' Keresztyénség felvételétől tart a' különféle idegen házakbol választott Királyokig; mert az Árpád véréből választott Királyok mindnyájan tudták és beszéllettek a' Magyar Nyelvet, mivel azt dajkájok tejével szoptak; de az idegen házakbol választott Királyok többnyire Magyarul nem tudtak, mint Robert Károly, a' ki a' koronázáskor Deák nyelven tette le az esküvést.

3ik idő szakasz kezdődik a' Magyar tronusra különféle házakbol való Királyok választásától, és tart a' Reformig.

4ik idő szakasz a' Reformatio kezdetétől fogva tart II. József Császár rendeléséig, melynél fogva az Ország

Ő dolgai idegen (német) nyelven kezdetteik folytatni.

5ik idő szakaszt vihetjük József Császár rendeléséttől egészen á' mostani időkig vagy időkig.

Első szakasz.

Á' 9 század végével Árpád, bizonyosan á' Magya Nemzetnek mostanra is legnagyobb férfia olly szerencsés volt, hogy ezt á' maga magával mindenkor ellenkező, és egymásnak vetődő Nemzetet és különféle szakadtit egy szövetség alá tudta venni annyira, hogy legalább á' nagyobb rész egyezett abban, hogy egy különös polgári testet tegyenek. De ezek bővebb értésére és átlátására szükséges tudni hogy á' Magya Nemzet két nemzetekből állott és egy nyelvet szollott; kik is voltak 1. á' szoros értelemben vett Magyarok, 2ok Kúnok. 3ok Jászok, 4ek Lófejők v. Székelyek. 5ök Palótzok 6. á' Vál 7. Úz nemzetség. — á' mit Const. Porphyrogenitus is, ki á' Magyarokat Szörökönek neveri, megbizonyít ezen szavaival: Es ezen Szörökök ugyan két Nemzet valának." Hogy két Nemzeteket foglalnak magokban, kitetszik ugyan azoknak 7 kapitányokra vö felosztásokbol, á' mit is Béla Királyunk névtelen Jegyzője Hetu-Mogernek never.

Árpád m. u. ezen Nemzetekkel szövetséget kötött volna, ölet arra is rá vette, hogy őtet legfőbb Urokrak gesmérték, és ha valaki közülök ellene felkelt volna, hat ellenségei voltak. Hogy pedig ezen nemzetek egymással öszve nemférhettek, meg nem egyezhettek kitetszik onnét, hogy m. u. már á' Magyarok itten 300 esztendőket eltöltöttek volna, még akkor is szá-

láltattak

Jegyzések és Ehrvételek

láttatták Kúnok Palotok stb. Országai Ásiában. a' Kúnok a' Tatárok elöl futottak Magyar Országba, a' Palótzok Lébelek pedig Görög Országba, a' hol pénzért Katonáskodtak, most más nyomunk fen látatik, mivel mind Görögökké lettek.

Ásiából a' Boristenes vizén fellyül Lebediába, innen pedig Moldva és Oláh Országokba jöttek, végre Arnulfus Német Fejedelem által segittségül kihivattatván, mostani hazájokba jöttek, mellyet rekenteket más Fejedelmektől s. Nemzetektől elfoglaltak.

Árpád betöltöttekor már a' történet irókban egy fontos dologrol találunk tudositást a' M. Nyelvre nézve, mellyet a' mai időig a' tudósok ékre nem vettek, ámbár azt más Const. Porph. jól tudta, t. i. hogy az akkori M. Nyelvnek 2 Dialectusa volt, egyik a' Palók, másik a' tisztább M. Nyelv. — Ezt ezen szókkal adja elö Const. Porphyr. a' midőn a' Chavarokrol a' Magyarokkal vö öszve kapcsolását leirja: „Tudni kell, „hogy az emlitett Chavarok ‡ a' Chazarok Nemzettségé „ből voltak, és történvén valamely hasonlás nálok Árpá„gokban s polgári háboru támadván az eltöl (Chavarok) „közrülök hatalmasbak levének és uyyan közrülök némellyek „gölettek, némellyek pedig elpalástak és mentek és laktak a' Görö„kökkel (Magyarokkal) Pacinacita Országban (mely Moldva s Oláh „Országbol állott) és egy Nemzetté lettek és némellyek közrülök „Bárbarusoknak neveztettek, a' honnan a' Chazarok nyelvöket „magokat a' Görökölet gtanitották, és mostanig gyakor e' dia„lectusok, betéllik pedig a' Görökönek másik nyelvöket „is." — Lugd. Bat. L. Péris.

‡ [illegible]

≠ Chavarok egy sége volt á Palótaknak; á Chazarok pedig á Kúnoknak.

~~(Ps. A' Charmed egy réske volt a' Budatolmácsolja a' Chodamed pedig a' Hamosnak.)~~

Ezen lét hóejtést a' Indosok, mint hogy minden tudományt a' deákbol vettek, mellyben semmi ilyen változás v. dialectus nincs, mind ez ideig ékre nem vettek: de ékre vette ex Constantinus Görög Császár, kinek nyelvében 4 dialectus v. póejtés volt t. i. a' Joniai, Doriai, Attikai és Doliai. innét szármartak a' különféle irók kinevetése, így p.o. némellyek a' Kúnokrol, Székelyekrol, a' Jászokrol is 1500 és 1600 ezt bizonyitottak, hogy különös és furcsa magyar nyelven beszéltek, s ezt mondhatjuk mi régi Dialectusnak.

4. Miben áll ezen különbség a' mostani és régi Magyar nyelv között?

A' különbség áll 1., Némely magánhangzók más kimondásáb p.o. némellyek a' hosszú á-t változtatják aa-ra, p.o. add ide a' bundaamat, e' helyett bundámat. Mások az é hangot ie ejtik, p.o. iedes = édes, siep = sép. Mások a' hosszú ó betűt majd uó majd ou-ra fordítják p.o. ezt ló majd ig mondják luó majd meg igy lou. Végre gyakran változtatják némellyek az a-t ó-ra, a' régi Diplomákban ez fol-por elő-dül igy: p.o. Forkos = Farkas. Nogy = Nagy etc.

A' különbség áll 2., a' mássalhangzók felcserélésében mert azokat némely betűkre nézve az Ottág különböző részeiben elfoglalták változtatni, p.o. Vas Vármegyét mondják, idegyütt = ide jött, nem gyutott = loco jutott, gyeg = jég, dümöls = gyümölcs, Gyiák = Leák

Heltai Kronikájában találtatik, midön Mátyás Király
választását irja le, á többek közt mondja, midön á Katonák
á Dunán átmentek, repedezni kezdett á gyég. Igy tsavélte-
tik föl á d gyvel, p.o. gyiák = deák, &c.

De legnagyobb különbség van D., á Compositumok formálá-
sában; másképp alkatik á régi, az az palót, másképp á mostani, az
az Magyar Nyelvben. A' kö ejtés különbsége függ á mostani
Magyar Nyelv alkotásától, melly által á major hangzók (vocal)
3 fokatokra oktatnak. 1ö Oktályban vannak: a, o, u. vastag
á másodikban: e, ö, ü vékony. 3dikben é, i. közép vocalisok.
A' vastagok az ~~öszetételben~~ + vastagot vesznek fel, p.o. alkalom,
alkalmasság, alkalmatos, - ság;
á vékonyok csak vékonyat fenvednek meg á derivatióban,
p.o. kedv, kedves, kedvetlen, ség; gyönyörű - ség - es.
A' közép rendbeliek mind vékonyot mind vastagot megszen-
vednek, p.o. igaz, ital, irány, - os - ság, példa, véka &c. ej
ezen rendszabás á Magyaroknál mondatik Euphoniának,
szép hangzás, jollehet kellemes hangnak mondani is lehet,
sőt igazán szólva inkább Kakophoniának vagy monoto-
miának, az az egyféleségnek lehetne nevezni, mely által
á beszélőnek szája á szót kimondásra alkalmatosabbá
tétetik; de ámbár ezen egyféleség uralkodjék is nyelvünk-
ben, mégis kellemes hangja á közbe vetett számos magán
hangzók miatt, mert több magán hangzóval bír, mint
akármely más Europai nyelv.

+ idő

t a' derivatioban

Értvén ezen nyelv tulajdonságot, már azt a' Magyar nyelvnek belső története tanítja, hogy a' Palóczok az ökve tételben az egy féleséget nem tartják meg, így alkotják a' kóczat: sokfet. illyenek találtatnak a' Nemzeti Museumban levő Írásokban 1194. mellyekben gyakran elő fordulnak ezek: halálnek, pucolnek (= nekem, neked, neki). Vagyon más régi maradvány is 1200. szent Margit élete, 4 Béla Király leánya volt, melyben ilyen kóczok jönnek elő: klastromtól, kártól (= tőlem, tőled, tőle). — Más régiségben okosség = okosság. elbámélkodik = elbámódik, ráléck = ráczák. — Somogy Vármegyéb Gösed táját mondják: eredj a' kárbé (= be menni). eredj ráléczni, a' Dalator körül.

Euphonia a' Palóczoknál nincs, csak a' tisztább Magyar nyelv eredeténél kezdődött, melly is okozta, hogy a' Magyarok érette tek só értelmét fel áldozták. Most p.o. írhat, kérhet. ezen két fóban megakarván tudni, vallyon mi itt a' gyök. keresem mellyik az értelmes fó, és gtalálom hogy hat = potest. s innét azt következtetem, hogy ez a' gyökér, s régenten kellett lenniek: írhat, éhat, méhat, felhat &c. Ha pedig keresem ezekben: árasht, ereht, fárasht, ezekben gyökér az eht mert van ebbül havunk az eskör. — Hasonlóképpen ezekben: árad, eped, dagad, kenved, mellyik lesz a' gyökér, feleleve az ad innen van adok. — Ezek körül pedig: irat, veret nem tudom mellyik, mert nincs egyikre is olyan fóuk,

Mert van is hát hat.

† napestig = nepestig. jóben = jóban (ex benneem, benned, benne).

Mert van illyen forma párunk, p.o. mindenható, lékát &c, sá ket &c.
lát hat euphonica mutatio.

de már ezekben: léptet, vágtat, gyökér lett á' tet, mert van tetetem, igy ezt meg tetetem veled. hasonlóképen ezekben, kérlel, foglal, gyökér á' lel ex lelem = találom. itt és ezekben van á' Magyar Nyelv fő titka.

Ezekből á' következendők folynak: 1, hogy á' Magyar nyelv könnyen megváltozott. 2ör hogy á' Magyar nyelv nagy Cultu-ván ment keresztül, mélly mindazáltal neki többet árott, mint haszált, mivel az által némelly hák érthetetlenek lettek. 3ör Elfelejtették á' Magyarok á' gyökök alakját, mellyek az öszve tetésben á' szókhoz járulnak, á' nyelvet nagy homály-ba és érthetetlenségbe hozták, de á' Balátok ellenben megtar-tották. 4ör Látjuk, hogy á' könnyebb kimondás végett sok vi-szontagságokon ment keresztül á' nyelv, mely á' fajnak kedve-zett ugyan de (á' szók érthetősége) á' világos tiszta értelmesség-ére fel áldoztatott. 5ör Végre, hogy az öszhatott szókban minden érthető á' Magyar nyelvben, ha nem világosan is, legalább homályosan. p.o. ír, írat, írhat, írathat, írattat. — Ezekből kitetszik, hogy igaza van Böltz Leónak, midőn azt mondja, hogy á' Magyar nyelvben két Dialectus volt, u. m. á' Balát is á' Magyar Dialectus.

K. 4. Vagynak é' annak nyomai, hogy á' Magyarok á' Keresztyénség felvétele elő is ferették Nemzeti nyelvelet?

Ezen dolog nemében igen keveset tudunk, á' mit tudunk is, á' Kül-földi historikusokbol tudjuk; mind az által vagyon egy szép nyoma s. példája Sjabb Ekkehard á' szent Gáli Klastromb fe-rezetes Atya á' S. Gáli Klastromnak vissontagságait leírta,

Vannak illyenek is: öröz, örör, kedver, érez. &c. Daranyában lapis = lapos, mint hamis = hamos. tövest = tövis, tövisbolos.

Ezek tsak olyan (düledékek) tiszteletre méltó töredékek a' Magyar Nyelvben, mint a' pukta térségeken innett amott találtató régi templom düledékek.

Ezen különbségről mondja Const. Porph., hogy a' Balótsok megtanitották a' Türököket tulajdon nyelvökre, melly Dialectusok most is gyaszon.

Rogérius beszélli, hogy Kutsén Jejedelem midőn a' Tatárok elől a' Kunok hal ide jött, a' Magyar Nyelvet gyanulta.

Ivan Német Boszgh.

és a'többek közt említi, miként jöttek ~~de~~ 925. a' Magyarok a' kent Gáli Klasztrom felé, a' Németekkel háborúskodtak. Ezen alkalmatosággal a' barátok mind elfaladtak, csak egy ifjú maradt ott,† és egy másik, a' ki magaval tudott,‡ ez a' barát a' Magyaroknál fogva volt, és nyelvöket gtanulta. Ez tehát elbeszélte a' Ekkehárd le'írta a' mi történt, 's azt mondja Ekkehárd a' Magyarokrol: 1, bejöttek a' Klasztromba, a' hol nem raboltak, hanem kértek. 2, Lementek a' pintébe 's mértékletesen ittak, de kárt nem tettek. 3, Ebédlen fövet kaféltak 's azon letelepedtek,† végezvén ezt, énekeltek, imádkoztak, Istenreikher magyar nyelven, 's a' barátot is kérsztenitették,† és ennie adtak mivel magaval tudott,‡ megnem öltek. Innét látni, hogy a' Keresztyénség felvétele elött bétsültek nyelvöket.

K.) Mit állíthatunk a' Magyar Nyelvrol, mint Közönsége nyelvrol a' Keresztyénség felvétele elött?

Azt, t Közönsége nyelv volt az istenti tisztelete nézve, Theophilacsgörög iró is mondja, hogy a' Magyarok egy Istent imádnak, annak énekeket mondanak, valamint a' Naprol, holdrol, folyóvizekrol hasonló képpen (énekeket) verseket énekelnek. Innen láthatni, hogy midön a' Magyarok I. Béla alatt vissza akartak menni a' Bogány vallásra, a' Fejérvári gyüleskor magyar énekeket mondattak, a' többieket az által ingerelték. Egy Istent imádtak őseink a' Nap symbolluma alatt, ezt Armuzdnak az az jó Istennek neverték; valamint egy rossz Istent is gondoltak Arman név alatt. ‡ Vallások hasonlitott a' Manicheusok vallásához. — Közönsége volt a' Magar Nyelv a' tanátkozásban is, a' mit mind Bölcs Leo, mind Béla Király névtelen jegyzője mondja, hogy a' Magyarok gakran tartottak gyüléseket, fennnagy dolgot kös gyülés nélkül nem végeztek, a' fö'itélet téte-

+ái'ő abban elmenni.
≠ fő gondja volt, hogy á' pinkét őmentse,
— őfogadta hogy ha megfaladul, Darattó lék.

+ pesenyét fütöttek &c.
+ térdelni; azután Fennötz tartattak, Kettőt galáz, á' kik elis laptak az istení büntetést. á' templom tetején Kakas volt (S. Gallus), leakartak furóni á' garanyozott Kakast &c. ≠ á' barattal fépen bántak, őbetsülték.

≠ innen lett, az ármányos = rossk gyerek, deákul Ariamannus.
az á' hó Mani, manu, manó = Emmanuel. á' Mátra körül az á' fó járás. hidje á' Manó; vigye á' Manó.

lek azokh folgáltattak ki. Volt továbbá á Magyaroknak két bírájok az egyik Kárkán = kárbíró, á másik Gylas (v. az akkori fokás fe-
vént gyülés) ő férfi neve, hanem á bíróság neve. Ugyan erről em-
lékezik Kézai Simon, egyik Judex Damni, á másik Communicans.
Á névtelen jegyző említi, hogy Árpád á Magyar Nemzet fokásait
elintézte, ghatározta, minden közönséges gyüléseket Nemzeti nyelven
tartattak. á'mit onnan is belehet bizonyítani, hogy Kálmán Király
alatt is magyarul hozattak á' törvények és csak azután fordittattak
deákra. Á' Magyar Nemzet olyan gőrög volt Nemzeti nyelve mellett, mi-
á' mikor Deák most. akkor némelyek Konstántinápolyba utaz-
tak, mint most Párisba. Két vezérek Gyula Erdélyi Fejedelem
és Bultsú Contantinápolyba voltak, és Patriciusokká tettettek, me-
keresztelkedtek, á Görög Vallást felvették. de Bulotsú vitháttérje
után abba hagyta á Keresztyénységet, előbbeni Vallását ismét
felvette. — Hadi folgálatot is tettek, Gárdisták voltak, Luitprand
beszéli, hogy 60. Magar elment máj nem Konstantinápolyig
mint ellenséges csapat. Ezekből Thocas Csáfár 30. elfogott,
uj Nemzeti köntösbe felöltöztette, á Saracenusok ellen vezette
mint különös tettet. — Á' németekkel képőbb jöttek ismeretségbe
dőn hazájokat á Bacinaciták elfoglalták, voltak Olak, Fran-
tzia Birágh; Párisba, Hamburgba, Marseilbe, Romába, Con-
stantinápolyba; szövetségbe voltak, ő csoportokba.

6.K. Voltak á Vallásbeli és más világi Ünnepei á Magar Nem-
zetnek á Keresztyénség felvétele előtt?

Á' M. Nyelv tudományos ösmerteti egy felől tsak á Vallásos
Könyvekben állott. Á' régi Magaroknak fő Könyvök volt á Vallásra
nézve (Ördöngnek neveztik) Manes Evangéliuma, Mani-
chaeus Vallás fő Könyve. Á'kik ezt tanitották Ördön-

× ez vizsgálta ő á dolgot és horott sententiát, ha ő nem elégedett vele, á gyülés elébe terjesztette. + erchet Contt. görög Báthó mondja. 10

Gyula = Julius. Dulcsu = Basilius = Lászlóffy Vagynak Diplomáink, ~~tyak~~ Basilius Canádi Püspök, hol Dulcsunál hol Basiliusnak neveztetik, ez pedig Láslót tesz.

gött, Fátosott hivták. Innét, tőn a hazai Kronika p. András alatt mondja: Hungari se dedicarunt Demonüs; nem kell érteni azt, mintha a Magyarok magokat ajánlottak volna az ördögöknek, mint sokan magyarázták, hanem hogy a régi vallásra a Mane vallására vagy is ördöngösségre átmentek. — Voltak a Magyarok a tátosokon kívül jövendölő Asszonyaik is, Liket Fündéreknek neveztek v. jósló Asszonyoknak. Innét a hazai kronikák, tőn említtetik: Dedicarunt se Demonüs" hozzá adatik „fecerunt sibi magas & Biconissas. Utobb ezen szavat Ördöng a rossz lélek neverésére használták a Keresztyén papok, neveretsen a Keresztyénség felvételekor hogy utálatossá tegyék pogány papjaikat a Magyarok előtt, Ördöngnek neveztek, és többen lett ördög. Hogy ezen szó Ördöng Manes Evangéliumát jelenti, arról az egész Napkeleti tudostág bizonyságot tesken. Stak hogy nem úgy írják mint mi, hanem így: Erteng. Voltak tehát vallásbeli könyveik és éneikik a régi Magyaroknak.

Voltak világi éneikik is, bizonyítja a Mateburgi szentbetlen átlörzet, melytől a kik vitsa jöttek, verseket írtak szerináltak, magoknak és azt hárrol hárra énekeltek. A régi Nemzetekneél szokásba volt az ifjakat vitéri énekek által a jeles tettek követésére felbuzdítani. Az ifjak nem könyvekből, nem is iskolákbó tanulták a katonaságot, hanem a leghíresebb Katonákhoz adattak szolgálatba, és hanem idős eleik, kardot és övet kaptak, és Katonákká lettek. Körösségesen akkor az ifjak semmi tudományokra nem tanittattak, hanem csak vitéri gyakorlásokra, és világi énekekre. Ezen fűk időkörből egy lenegy nyom van Luitprandk, hogy az akkori Magyaroknak Krónikájik is voltak, de az idő viszontagságai őőt elvesztek. Sőt azon Neveken kívül, mellyek Béla névtelen jegyzőjénél Az

† Ördögös vagy tátod = magus, ördögösség = magia

~~993~~ = = Hát az deák volt „De angyal Magyarom"

pádtol el. Istvány fen maradtak, mint: Elöd, Árpád, Almos, Kund
habolts &c. csak egy fő maradt fel a régi Historiabol Hui, ere
fogsák kiáltani, dör az ellenségre rohantak. × Más felöl a ha
zai Historiabol még egy szavat tudunk, u. n. Dés, melly ebböl a szó
lett Deus. Dés a Manichaeusoknál aHáború Istene volt. ×

Második Idő Szakasz.

7. K. A Keresztyénség felvétele ábrol minő nagy változáson ment
ábrol a Vallás dolgában a Magyar nyelv?

Mikolyt a Magyarok a Keresztyén Vallást gyöbb tsbe felvették,
az Istenti tisztelet nyelvévé a deák lett, felvették t. i. a Rom
Keresztyén Vallást, az pedig legalább Europa gyöbb részéb deák nyel
ven folyt: de mindazáltal ezen religio megszenvedi a Nemzeti nyel
vet is, például ebben a Sötob, kik jódarabig tulajdon nyelveken ditsér
ték az Istent, megtartották a Papa engedelméböl az istenti tiszte
letb a Szt nyelvet. A Gothusok Örmények olly feltétel alatt
lettek Keresztyénekké, t nemzeti nyelveken tartták az istenti tisz
telet. de a Magyarok illy gondolat nem voltak, minden, a mi
a Vallás dolgáb Nemzeti nyelven vitetett, az hogy névely istenes ém
leket zengettek M. nyelven, az Evangélium és az Epistolák a nép
elött magoml felolvastattak, és fő igazságai a Vallásnak ma
gya nyelven adattak elő az ifjúságnak, t. i. azon szomorú idő
ben gyöls az a szentségtelenség az egyházi dolgokb, hogy minden
pap nem tudott prédikálni, hanem csak olvasni. ×

8. K. A M. nyelvröl mint közönséges nyelvröl a Keresztyénség fel
vétele után az Árpád véréböl való Fejedelmek alatt.

Mindég Közönséges nyelv maradt. Meg kell t. i. különböztetni a Közön
ségs nyelvet a Diplomatikai nyelvtöl. Dipl. nyelv az, melyen valaty
Nemzet a maga irásait viszi; a Magyarokná a Keresztyénség

* a' Németek pig ezt Chyrie eleyson = Uram könyörüly rajtunk, ezt ki magyarok elrontották és kélést trináltak belöle.
* Ide meg sem volt ergedve a tévaroltból fölelem miatt

fehérétele után Deák nyelven írattak az Oklevelek. Illyenek maj
vagynak S. István idejéből 1001 a' Monostori Klastrom. – Körösz
ga nyelv az, melyen valaty Nemzet gyöbb ünnepeken az istenitisz
letet tartja, és az Ország gyülésén beszélnek. — Hogy pig a' Magyar
nyelv ilyen volt, bizonyitják a' Következendők: 1ör Az Árpád vére
ből származott Fejedelmek alatt fokások volt Atyáinkt, hogy a
dön ~~tö~~ a' Koronázatás tartatott, gyának a' Királynak Nemzeti nyel
ven kellett esküdni, a' mi Róbert Károly alatt már Deákul történt
a tudván magarul. 2ör A' Magyar Nemzet Királyát tulajdon
nyelvén választotta, fokás volt t. i. hogy Király választásko
a' Hándor háromszor kérdezte a' népet magyar nyelven: akar
játok e ezt vagy ezt Királytoknak? erre a' nép igy felelt:
akarjuk, éljen a' Király! és tsak a' harmadik akarjuk kiáltás
va koronáztatott meg. Ez a' fokás gyolt Ö. Károlyig, mig
az örökség a' leányágra is ki nem terjedett. 3ör Az Ország gyü
lésekben a' tanátskozások Deg Magarul folytak, nelly abbol ki
tetszik, mivel a' Magarok más nyelven beszélni nem istudtak.
Ennek világos nyoma van Kálmán Király idejéből, a' ki alat
a' Törvényeket Deákra kezdték fordítani, ezen Törvényeket le for
ditotta Albrich Darát és ajánlotta Seraphinus Eberszer
gomi Érsekt, és kéri az Érseket (mint az elöbeszéd mutatja) hogy
a' mit rosszul fordított, és ha valahol hibázott, az Érsek gy
igazittva meg. – Az is szembe tünö, t. I. András Arany Bul
lája eredetiben M. nyelven tétetett fel elöször, de
az oklevél Deák nyelven iratott, az is mutatja, t. fok
szavak, szórol szóra vagynak benne le forditva, p. o.

Fasc. 2.

13

+ hogy a' Király magar nyelven esküdött, onnan tudjuk, mert a' Király Rebes alatt, mint különösieges ugy jegyzik fel, hogy Magyarul nem esküdött.

Jobbagiones Castrorum secundum libertatem a Stephano S. Concessam teneantur.

9. K. Fultád és beszélték é a Magyar Fejedelmek, Fő Nemesek és Nemesek a Római nyelvet, az Árpád véréből uralkodó Fejedelmek alatt?

Ezen dologh több nyomok maradtak fel, mi mindarátal hajj gondolhatunk, hogy mivel a törvények deákul voltak írva, beszélték is a deák nyelvet, nem ösmerjük a régi világot. Régen a Fejedelmeknek, Fő Nemességnek és Nemességnek fő gondja volt a vitézség, ezzel a tanulás nem felt öszve a régi gondolat szerint, hanem a 7–8 esztendős gyereket valaty híres Katonához adták, itt a test mozgatásh, emelésh, futásh, lövésh gyakoroltatott, ezeket gyakorolván 17–18–19 v. 20 esztendős korah vitézzé üttetett, a tanulásnak vége volt. Oskolába nem küldötték attól félvén és tartván hogy nem lesh abbol jó Katona, a ki a Mester korbáttjátol félni tanult. Példa van rá a Gothusok historiájábol, Amalamuronta Királynéja Theodoricus Király gyermekeire jobb ügyelvén, mint tulajdon magzatira, azokh mesterst fogadott. Felháborodván erre a Nemesek a Királynét kérperitették a mester elüzésére mondván: az gyös se írni, se olvasni ő tudott, még is gyette Rómát. Nem tudjuk hát, hogy K. István maga se tudott deákul, se írni a mit bizonyít 1001. levele, melly alá K. István nevét nem ő maga, hanem a Vice Cancellarius írta. A kaze a kardforgatását keményh bőrz kapott (manus mea gladio tractando incallluit), Mondatik, hogy K. István gyermekkorah a Grammatikára tanittatott; de ez utóbbi potolah. Rendes tánnad hogy K. István azon Könyvet, melly Jánnak az Evángélj

mert akor inkább bottal verték a tudományt a tanitványok fejébe
mint okossággal és előadással, ezért panaszkodott Horatius is
Orbilius veresedi tanitójával.

vö oktatására íratott, maga írta é, vagy mással íratta? bizony,
labb az utolsó, mivel Sz. István Mellki Diografusa mondja
hogy a' fia oktatására egy könyvet íratott. De ha megengé-
jük is hogy Sz. István beszélt deákul, tsak ugyan Aba Sá-
muelről már világos hogy nem tudott; mert koronázásakor
Sz. Gellért Csanádi Püspök deákul papolván tsungául mot-
kolta Aba Királyt és tsak a' tolmás által érthette, azért is
intette a' tolmás Sz. Gellért Püspököt, hogy ne beszélgen olyan
gorombául a Fejedelem ellen, mert ő nem mondhatja gyakorlat
a' Királynak, és ha tudott volna deákul, nem lett volna szük-
ge tolmátsra. — Hasonló példa van I. Béla Királyrol is,
hogy ő tudott deákul, mesztatja a' Kronika; mert dön a' Ki-
gyermek Salamon gyökoronázta[illegible]kor a' Papok a' Soltás
Énekének ezen szavait: tu eris Dominus fratrum tuorum
Különösen gyöbb és fellyebb hangon mondattak, kérdezte
Béla a' körülállókat, mit jelentenek azon szavak, mellyeket
a' Papok fellyebb hangon mondottak, azok felelének, hogy
ez a' gyerek der rokonainak ura fog lenni. ezen fel
indult és felháborodott Béla. — Kálmán Király volt
első, a' ki tudott Deákul, azért neverték Könyvesnek, ty
bizonyosan tsúf neve, mert nem volt akor illő a' Királynak
könyveket forgatni. Ezt írja a' Pápa Kálmán Királyhoz:
„retulit nobis vir venerabilis Obilo abbas Cluniacen-
sis te praeter saecularem, qua excellis, industriam etiam
scripturis ecclesiasticis esse eruditum, & cum primis sa-
cros Canones nosse notitiam. Kálmán a'

Jutott pg S. István egy könyvet, hogy fiát az Oskolázva gyanítaná.

Hat Napra 12

deák nyelvet tanulta pap korán, mert tudjuk hogy az Attya
Sz. László Almus fiát jobb szerette azért is öt Királysága várára,
Kálmánt pg papnak nevelteté. Midőn Almus meghalt, Kálmán
N. Váradi Püspök volt, gát a' Pápa át dispensáltatta, a' trónra
jutott és gyházasodott. S. László mintha nagy vitéz és Kato-
na volt, bizonyítja, hogy ő deákul nem tudott. A' papok közül
se tudott mindenik deákul, mert van rá példa hogy a' Káptalanbeli
urakat Zsinati (Synodusi) törvény át hallett kénszeríteni a' deák
nyelv tanulására. Canonici litterarie loquantur. Dest-
hol Kalocsai Érsek Gertrud Királynné testvére se tudott deákul, a-
és parantsolta a' Pápa, hog Grammatikusa tartson gá mellett.
a' kisebb rendű Papok tsak olvasni tudtak, és a' mise olvasóba volt
foglalatosságok. Innen nem tudálhatni hogy őket, mint durva, neve-
letlen, ércket törvény által hallett a' lapástol vitka tartóztatni
és hogy Synodusi törvény által hallett a' kocsmákbol kitilta-
ni, Hunyadi János nem tudott se írni, se deákul, hám a' fia Mátyás
és Vitéz János Esztergomi Érsek által vitte a' leveleeit. Voltak
Mátyás Király alatt Canonokok is, kik nem tudtak írni, mivel
más volt írni, más olvasni tudni ő nálok. A' papokon ki-
vül tsak azok tudtak olvasni és írni, kik külföldre mentek
Universitásokra, ott gy kölséggel tanultak, de hazajövén boldogok
voltak, mert ők lettek Ministerek, Professorok &c.

10. K. Miben állott az Árpád véréből uralkodó Fejedelmek alatt
a' Magyar Nemzet Literaturája?

Igen fűk körbe volt szorítva, tsak néhány rövid imádságokbol állott,
u. m. Mi Atyánkbol, Üdvözletbül, Hiszek egybül, 10 parancs-
olatbol, egyházi énekekbol, és a' mi legjobb kitérjedésű

— Sz. László alatt van Törvény, hogy á Clericusok ladákat ne loppjanak, és á kortsmákban az énekeseket ne kalgap, ák.

volt, vitéri (versekből) énekekből, ezek ő csak a dolgokt ismételé-
séből. Róbert Károly fogadásból minden nap 100 fő mondotta
el a Miatyánkot, kérte utóbb a Papát, hogy dispensálja, mert
nem ér rá annyiszor elmondani. Megvan a Papa levele, a tyb
ötet felolvasva, és ghagyja, hogy ezután napjáh csak 20 fő
kell elmondania. – 1400, 1500, 1600. csak az rendeltetik, hogy
az ifjúság az Oskolákh ezeket tanulja. 2dr Holmi istenes é-
nekekből, ugyekről már Kálmán Király alatt ez a Törvény hozatott:
Nihil legatur aut canatur in Ecclesiis, quod non fuerit
in Synodo collaudatum. – Egyébaránt volt Kálmán alatt
más papi törvény is, melly által az Epistolákh, Evangyéliumok
és más egyházi énekek nemzeti nyelvre fordittattak és magya-
rártattak. Az egyházi énekek és imádságok után kellesmerni
a világi énekeket, mellyek által a vitézek tettei előhámláltatván,
a felhevült ifjú lelkek még nagyobb vitézebb dolgok tselevéjére
fölindittattak. Legrégibb nyoma a vitézi énekeknek Árpád véréből
uralkodó Fejedelmek alatt vagyon K. István idejéből. Említi t. i.
Sz. Gellért Püspök élet irója, hogy midőn Sz. Gellért Halterral utaz-
ván egy Molnárnál megszállt, annak kolgáloja † vitéri éneket
danolt. 2dr A' világi énekekről mint a magyaroknál fokásba voltakról
Béla Király névtelen jegyzője gyakran emlékezik. 3dr Vegynek Olvelek,
mellyekben bővebben látni, hogy 3. András udvarában ‡ vitéri ének képe-
tők laktak, kik a Középkorban Troubadorok vagy Joculatorok nevezte-
tek. De különben már Kun László idejében gyakr tiltva, § a' Papok
ezen énekesekkel a Korsmákban ne énekelnének. Ezen említett Ének
kel többnyire Attila és valamely Roland Vezér vitéri hős tetteiröl
voltak, mellyek lefoly a Németekröl lefordittatván a hideg Islandot, Fran-
tria Országot, Olaszországot s'a't elszöltötték. ¶ Ilyen énekek

† a mint dolgat

‡ világi éneke

§ jövages is

¶ szerfogadtak

deák nyelven is fen maradt a' Attila tselekedetiről.

***. A' világi ünnek a' régi időben nagyon fokásba voltak

† a' mint dolgát végezte, az alatt fúntelen ünnelt, ezen fellétz tudákosott.

‡ jószágos és birtokos jó ualatok voltak.

† arra fordúltak, hogy az iszú viteréket gyűbb tettekre gerjesszék

Deák nyelven is fen maradtak Attila tselekedeteiről, ugyanról még 1500bol is idézhetünk, de fájdalom! azok Atyáink gondatlansága miatt elvesztek. – Roland vitéz tetteit Mátyás Király Jeleztes bizonyítása szerint tég gával hordorta és olvasta. Vagynak illyen Énekek 1500 nyomtatásban, de mivel a parasztok kezeiben forogtak, úgy elfogytak hogy némellyikből tsak egy példány van fel, találtatnak illyenek Gróf Teleki Könyvtárában.

11. Mikorra nyomai maradtak fent a Magyar Nyelvnek szent Istvántól kezdve 3. Andrásig?

Igen kevés, még is tö fent maradtak a régi magyar szók az Ősleveleiben, ugyanból egy szótárt lehetne készíteni, de mindazáltal erre mind eddig senki fen vetette gondolatját; jollehet igen fontos és haszonos volna annak gyűjtetése, hogy a Magyar Nyelvnek két dialectusa volt, mellyek ezen diplomákban szére vehetők, de az illyen szótárt tsak az eredeti Okleveleiből, nem pg a másolatokbol kell készíteni. Ezen egyes szókon kívül a Maga Nyelv fen maradt még Imre Király alatt iratott két halotti beszédben, ugyan mint Formulárok egy Misés könyvbe irattak, egyik hosszabb, melly a gardagok felett, másik rövidebb, melly a szegényebbek felett mondatott. Ezen két halotti beszédet kiadta b. Révai Miklos ezen Cím alatt Antiquitates Litteraturae Hungaricae a Bft. 1803. igen tudós magyarázattal. Az emlitett Misés könyv volt a Jákói Klastrom, s bizonyosan valamely Benedictinus írta be ezen formulárokat, találtatik ezen Könyvben egy imádság is, melly az Apáturért mondatott. Elégett később ez a Klastrom, és az akkor támadott Premonstratensek tétettek helyekbe. Ezen Apáturság nevezetett Abbatia S. Joannis Baptistae juxta Dalvar sita. – A

Különös szerencsére a M. Nyelvnek, hogy ezen két halotti beszédben van írva, ugyan az is elegendően megmutat, hogy

‡ 1500. táttsól idérnek erre az iránt.

† ésebbül elő lehet állítani a régi Magyar nyelvet. Ezekbül a' két Dialectusb
kilehetne hozni

ψ most általán fogva a' Deákok' szokat predikálni, hanem formulára alkottak,

— Jóhi Kirchturi S. János Apáturságé volt most Bremonttatenki. Deprecaj

‡ Boldva víre tűvét mosa.

Jákón most is Palótrok laknak. Eddig azt gondolták, a' tudósok, hogy valaty Tót papnak a' munkája, mivel sok tót fő is jön elő benne. de ez csak alaptalan vélemény, mivel a' M. nyelv tót szókkal, a' tót magyar szókkal vegyes. Ezen halotti beszédek írva vagnak a' régi M. nyelven. Más tudósok pig azt gondolák, hogy a' M. nyelvet ezen halotti beszédekben mérték, de hogy ez itmét hasontalan véleledés bizonyitja azon 1383. esztendei jó darab fordítás, melly a' mostani M. nyelvtől uggyan eltérő volt, de ehhez még is igyor hasonló. Ennek második nyoma van S. Margit szüznek, a' Nyulak Ligetében volt Apátzának élete irásában, melly a' mostani időig fennmaradt. Kiadta Bray ezen Czim alatt: Vita S. Elisabethæ viduæ Landgraviæ Thuringiæ nec non Beatæ Margarethæ Virginis e manuscriptis eruta Studio Georgii Bray Presbiteri Tyrnavia 1770. Bray ezen Munkáját 1520. iratott Könyvből adtali. de a' Bécsi Császári Könyvtárban az eredeti Bergamenon 4 Kun László idejéb a' Bápa követje jelenlétéb le irva gvolt: de onnét ellopatott. Ebből iratott le papirosra az is, melyből az után Bray kiadta. A' Magyarság Bray munkájaketőrül elüt uggan, de mégis igy hasonlatossága van. Emlittetik ezen Könyvb az is, hogy azon időb más sokféle kériratok találhattak, lyekat a' M. Nemzet egedül az Apátzák létének köszönhet. Ezek is tudván a' Deák nyelvet, más fekete szétfiak át magokat leiratták. S. Margit Apátza életéről szóló Könyvb más emlités van sok kériratrol, n. m. Kristus szenvedéséről, S. Tamás, S. Istvám, S. Jura, S. László és más szentek életéről, Doldog Asszony Legendájárol, az Evangéliumrol; innét gyászolhatni, hogy az akkori időben nem tudtak a Magyarok irni. a' Szin 1200 illyen kériratot találhatott fel, jóllehet később az idő viszontagtági miatt elveszettek

† miloltak – szinlőtt x) tagadhatatlan igazi régi Magyar Nyelv.

† hogy ez egésszen M. Ország közönséges nyelve volt, ezt is gyönyörködtetőbben igazolja.

Harmadik Időszak.

A' Különbféle Házakbol uralkodó Fejedelmektöl a' Reformatióig

12. A' Vallásbeli Magyar Könyvekröl mit állíthatni Roberts Károly uralkodásától kezdve a' Reformatió Kezdetéig?

Valamint a' másik Szakaszban az illyen Kéziratok fámosak voltak, úgy ez idő Szakaszban gyarapodtak. Legneveretesebb az, hogy négy tudó barátok Roberts Károly alatt a' Sz. Írást M. nyelvre fordíttatták: de mivel a' Dominicanusok az akori időkben igen vigártak, nehogy a' Világiak a' Sz. Írást nemzeti nyelveken olvassák, a' fordító kezeket Moldvába üzettek, munkájokat mindenüt elvégezték. Ezen Sz. Írás fordításának egy darabja van a' Bécsi Cs. Könyvtárban, ugyet Révai Miklós háromszor leírt, de ezen 3. példányból csak egy maradt fent. A' Különböző Házakbol válaszott Fejedelmek uralkodása alatt iratott első Vallásbeli Könyv gyűrűfolyja azt, hogy az alatt a' Sz. Írás nemzeti nyelvre nem volt fordítva; minek azon végre volt, hogy a' Világiak a' Szent Írást ne olvassák nemzeti nyelveken. Hasonló nyoma van, hogy Zigmond Király alatt a' Sz. Írás négy részei nemzeti nyelvre fordíttattak, minek Bálki Jóván kiadván Magyar nyelven a' Sz. Írást a' Könyv végére jegyzi: Hogy ő olvasta a' Sz. Írást magyarul, melly ő előtte 400 esztendővel íratott, melly idő Zigmond időszaka. Hasonlóképp találtatik nyoma a' Sz. Bál szemete kezete Történeteik, hogy ugyan egy Sz. Bál kezetéből való Bátori nevezetű Atya a' Sz. Írást magyarra fordította. Ezen Kézirat tartatott (a' mint Sz. Bál kezete Történetei jelentik) az Elefanti Paulinus Klastromban, de az Atyáink gondatlansága miatt elvesett. Néhány esztendők elott T. Jankovits Úr ezen fordításbol nyert 4 levelet. Fő Fitt. Jordánszky Kanonok Úrnál pedig egy Biblia Kézirata van, a' ki gondolja, hogy T. Jankovits Úrnál lévő

Planál és Sibling

+1583. hogy Mária Királyné négy chi Jezus chrestéből négy sirks Darántok át a' Jó Jézus M. nyelvre lefordittatta.

+ Czifra Horvát Istvánnak, mésikat King Benedek 3ikat gának. Ez lett volna az Antiquitas Hung. 2ik darabja. Azt Könyvén keresik. az Ó Testamentomot töredékelben. Ez a régiség óhajtolja azon bolvélkedést, hogy a chi Jó a' Mathyas Khyrolnál nem volt lefordítva a Reformáció előtt.

A levél az ő Bibliájából van ki szakadva. – Révai Miklós
azt vélte, hogy azon kéziratot, melly a Bécsi Könyvtárban vagyon, s ugyan
ő honnan leírt, volt Bécsi fordítása. de hogy nem az gyanítja
először az iránnak minéműsége, melly 1300ra üt. 2dszor a Könyvek
végén az évszám 383. az ezer mint mi is hatsak ki maradt. Ezen
számot nem értette Révai, mivel ő Diplomatikus nem volt. Ezeken
kívül itmét szóra kívánkozik szólva az egyházi Litteratura.
Bogy György 1778. elt. Januarius 22dikén ist Korinides Daniella
a' Kőrösbánvölgyet: Hogy ő éppen most szorgalja Aranyosi János
Gellértet 1469diki kéziratját, ty néhány egyházi dolgokról szóll; Azon
felül ezen kéziratot, nem tudjuk. Azonfelül Ferrarius Ligmond, ki
a' Magyar Országi Dominikanus Rendet Historiáját kiadta, említi,
hogy egy bizonyos Batz Bál Váczi a' Nyalak Ligetében levő Apátság
számára lefordította S. Domonkos regulait is más egyéb szerzeti
intézeteit. Említi munkájában Ferrarius ezen kéziratot ő nála
Bécsben van, mivel így a' Világiak vele ő gondolnak, hova lett ő tudjuk.
József Császár alta a' Klastromok így viszontagságokon mentek
által, a' ki azokat többnyire eltörölötte, a' Könyvtárak is elszóratták,
s az azokban elrejtett kéziratok elvesztek. Első volt a' Magyarok
között Bélius, ki gondoskodott, hogy régi nyomát a' M. nyelvnek
láthatná. Bosztonyh látván a' Bécsi Könyvtárból bizonyosan
szerezte volna gyűnek Ferrarius munkáját, de ő Lutheranus volt.
Ezen felül Kézsely István Kronikáját tartotta legrégibbnek. – Fo-
vabbá a' Bécsi Főiskola Könyvtára bír 1506 egy, 1508. másik,
s 1500 körüléből egy harmadik irott imádságos Könyvecskét, ty-
ből többnyire az Apátzák élnek. Vagyon a' Nemzeti Museumban
is egy imádságos Könyv 1516ból, hasonlóképpen egy kézirat
1517ből, melyben S. Domonkos élete foglaltatik. J. Jankovitz
ke gyűjteményében is vagyon egy régi kézirat, ty részint

1822.

+ a Ruth könyve végén. ~~BBB~~ ez tehát nem a Bátori fordítása

x Bátor Pál 1774.

+ nem igen olvastak, az Eghájtak nem gondolhatnak —

Eci!

Debreceni Ref. Colleg. Könyvtárából egy régi M. kézirat 1510, melyben Lenkei élete foglaltatik.

Gömöry Károly Bátikarius ajándéka.

Szentek életét, réhint más istenii elmélkedéseket foglal magában. —
Ugyan ott 1526. évt. való Kézirat Sz. Krisztina, egy másik sz. Elek
életét foglalja magában. Ismét kitetszik, hogy Robert Károlytol fogva vag-
nak Kéziratok, jollehet arok körül ismét sok elvesett. Angliáh Mitlehu
Várban Báró Fülöp Gyüjteményében vagyon egy régi Kézirat magyar
sz. Gergely Dialogusait foglalja magában. Ezt tudjuk, mivel most a régiben
valami Stenel Guttav neveretü Europiának gy részét bentartván minden
Kéziratot, mellyet vagy közönséges vagy magános Könyvtárokh talált egy
laistromba öszve fedte és kiadta ezen czim alatt: Cathalogus librorum
Manuscriptorum in Bibliothecis Galliæ, Helvetiæ, Hispaniæ, Lusatiæ,
Dolgu, Magnæ Brittaniæ asservatorum Lipsiæ 1824. Ebben a Laistrom-
ban foglaltatik sz. Gergely Dialogusait foglaló Kézirat, itt 9000 Kézirat
neveztetik, köztök van egy magyar.

13. Mit tudunk a M. nyelv keletéröl mint közönséges és diplomati-
kai nyelv keletéröl I. Robert Károlytol kezdve a Reformatióig?

Ezen időszakak alatt a M. nyelv közönséges nyelv volt, valamint az előbbi
időkben. Magyar nyelven választ a Fejedelmek, M. nyelven tartattak
a tanácskozások az Ország gyüléseiben; de mivel az 1ső Fejedelem Robert
Károly deákul esküdött, melly deák esküvés a rendek magyarázatot-
mindazát ennek fia Nagy Lajos a M. nyelvet már tudta, a kinek idejéből
jéből fent is maradt egy Magyar esküvés formája, melly a Törvény
könyben most is olvastatik. A Törvénykezések Magyar nyelven
folytak, de máson nem is folyhattak, mivel a világiak nem vol-
tak deákos emberek. Vagynak Diplomák N. Lajos idejéből, melly-
parantsoltatik a Nádor Ispány által, hogy a végső ítéletek a
Tábla Biráit magyar nyelven jónak látták. Továbbá ezen
időkben N. Lajos gondoskodása dicséretet érdemel, ki midőn Lismond
Királyt mint Austriai Herczeget (: Erzsébet Mária és Hedvig Leá-
nyait hánta feleségül :) a maga udvarán Magyar nyelvre gyá-
Abes
nitatta. Hasonlóul gondoskodtak az Ország rendei Ladislaus

+ réginé Kfélo egyházi esztendői

≠ Hevell Gost.

≠ Clericzok Laiczok – Czobel Rovachich Köszönt Kundzi 1799. Dec.

Posthumusrol, hit eggedül azért kérték Friderik Német Császárol, hogy gyermekségében a M. nyelvet gyakorolja, és meg is tanulta a' Magyarok örömére; mert midőn a' Magar és Cseh Követek a' Király hollakásárol perlekedtének: László a' Magyarokhoz fordult mondván A' Magyarok köst fülettem, illik hogy köztök is laljan. Mivel ezen gyermek rövid idő alatt a' M. nyelvet gyakorlta, a' Magyarokat ga iránt igen lekötelezte. Második László alatt vagyon a' Nemzetnek egy allu kötése, melly által fürgette a' Királyát, hogy fiát a' Magar nyelvre megtanittatná; mivel pedig maga László a' M. nyelvet nem tudta, bötsülete sem volt a' Nemzetnél. Innét lőn, hogy a' Rákos mezején öszve gyülekezvén 1505. állhatatosan egymásnak ígérték, hogy ha László Successor nélkül ghalna, soha többet Külföldi Királyt magok'nak nem fognak választani. Ezen időszakasba darát Nemzeti nyelven választotta a' M. Nemzet Királyát, M. nyelven tartotta tanátskozásait, úgy a' törvényszéseket is, egyedül azon különbséggel, hogy a' végső Sententiák akkor is Deák nyelven tétettek fel, tyek azután a' Biák'ál gyakorlattak. Hasonló helyhezetésh voltak a' Nyje tiktjei is, kiket a' Követek a' végső Sententiákat Deák nyelven leirva kozták el, a' kik akkor a' Deák nyelvet nem értvén a' Káptalanokhoz küldettek Papiérés végett, hogy azon Sententiákat meg magyarázná. Mindazon által ezen időszakokbol más vagyon egy Magyar eskövés formája a' Törvény könyben, Nagy Lajos idejéből. Vö Hasonlóképp egy másik eskövés formája a' Törvénykönyvh, mellyet az Ország rendjei tettek Hunyadi János Gubernátornak. Ez ugyan Deák, de ugyan ott világosan mondatik, hogy Magarbol forditattatott deákra. Ezen forditás mott is gyakon kérirathy egy bizonyos Ős' Könyv

Fasc. 3.

23

tárly. Továbbá más az 1416. esztendőtől fogva a' Magyar nyelv diplomatikai nyelv volt, a' mit is be bizonyit azon Vez. Dalás Mátyás Király Fiskjje által irt Quietantia, melly most Gróf Teleky örököseinek régiség collectiójához találtatik, melly Dipl. jelebre darát mind eddig ez Archivarius fen vetette figelmét.

14. A' M. nyelvet a' külföldi Fejedelmek, Hercegek és más Külföldi emberek befélték és tanultak a' 1ső Róbert Károly-tol a' Reformatióig befoly idő hatok alatt?

Ugy vagyon, mert a' M. Nemzet forros öszve kötetésbe jö-vén a' külföldiekkel, több külföldi Fejedelmek Magyar Orszá-gra is fest tenni akarván a' M. Nemzet gőkha édesgeti Koronájára is, de nináth a' M. nyelvet gőtanultak. Példánk vagyon 4 Károly Német Császáróly és Cseh Fejedelemtől, kiről Fritenius De-redek a' Hersangi Amáliahoz azt állitja, hog befélette a' M. nyelvet, Hasonló nyomunk van 1. Ulászlóhoz is, ki Cseh Ki-rály vala előbb s továbbá a' M. Koronát is gőzerni akarván hog a' Nemzetnek tetszene a' M. nyelvet gőtanulta, mellyet jól is be-félvén, a' Német Császár Követjeinek Magyar nyelven válaszolt. Több nyomok is vagynak, mellyek világosan kimutatják, hog a' Német Fejedelmek és Vitézek a' török háború alkalmával, hog a' M. Nemzetnek gőkot ajánlhatnák s vitézségeket kimutathat-nák Magyar Országh jövén a' Nemzeti nyelvet gőtanultád. Sőt annak is van nyoma a' történet irásokhoz, hogy az akkori időkh-ben valamire való Lengyel a' Német tudta a' Magyar nyelvet. Ennek oka természetes volt, mivel Lengyel Ország a' Magyar Koro-val öszve lévén kapcsolva, a' Lengyelek Budára, Nyegrádra és az Ország gőlésére jövén is a' Király mellett forgolódván a' Magyar nyelvet gőtanulták. Utóbb Magyarok lettek

a Lengyel Királyai p.o. Bétori. Más részről pig még akor gánoppan
álló Nemzet lévén a Magyar Nemzet, a Külföldiek a Magyar Király en-
gedelmével az Országba bejövén, különbféle portékákkal kereskedt
s itt M. Ország forgolódván további idéig a M. nyelvet gyannultál,
magok a Bétoriek gyermekeiket a M. nyelv gyanulása végett Rá-
kosibe, a hol gy vásárok szoktak erni, Bestre és Budára küldötték.
De Buda már akor Németes volt, Albert Király alatt már a
Budai Magyarok és Németek között véres vetekedések történtek.
Német egyházi beszédek tartattak, váltva tev esztendőkig válaszatott
Diró, sőt a Cseh Király lakás végett ide jöttekor más tóth
egyházi beszédek is tartattak; de mindezeket egyedül a Magya-
rokat gőlat lehet okozni; mivel nem tudták ezen külömb-
féle öszvelék M. Országi Nemzeteket olly helyhertetésbe tenni, hog a
M. nyelvet kénszeren kellesen is gyanultak volna.

15. Miből állott a Magyar Literatura Róbert Király uralkodásától a Reformatió kezdetéig?

Azon kivül, a mit már az Egyházi Könyvekről és a Magy
Nyelv ~~Literatura~~ Diplomatikai Keleteiről fellyebb mondottam,
a M. nyelv Literaturájának köre csak énekekből állott leg
inkább. Illyen énekek a vitézség táplálására szolgaltak; szántó-
lanok voltak, de a mi szájdalom mind azok az unokák gondat-
lansága miatt elvesztek. Ugy p.o. a kassai Krónika említi, hog
azon ellenségeskedő tetteket, a mellyeket Kont és társai Zsig-
mond Király ellen elkövettek és egyszersmind utánna vet,
hogy m.n. Zsigmond Kontot és társait gőlette volna, a
Magyarok énekeket készítettek, és azokat gőb kőt
énekelték. Jakotus említi, hogy Mátyás ifjúságában

dig á Roland éneket olvasta, hog á vitéjségre annál inkább fel
buzdittatna; de ezen vitéri ének is elvetett. Mátyás Király
választásakor, á mint á történet irók bebizonyitják, á
Betti Deák gyermekei verseket készitettek, és árokat éneld-
ték. Irja Galeotus Mátyás Királyról, hog az ő Asztalánál
Musika ~~ala~~ mellett többnyire vitéri Magyar éneket, de á mi
elvétve ’s ritkább történt, szerelmesek énekeltettek. Ugyan Gale-
otus irja Bátori Véczi Püspökről, hogy ennel Asztalánál
az ebéd felett vagy könyvek olvasztattak vagy okos dolgokrol
folyt á beszéd, vagy Musika mellett vitéri éneket ékeltet-
tek. A’ hires Kenyérmezei ütközetről felvagyon jegyezve
á’ történet irokba, hogy az ütközet után á’ Magyarok ezen gö-
rögdelenről hosszú verseket irtak, azokat énekelték, utob-
bi á’ halottak felett tántzot tartattak. Ugy mint Kiniti
fogával felemelt törökkel együtt tántzolt. Ezen szokás
az énekléseknek nérve Köröntsége volt elannyira
á’ Magyarokná, hogy Katpiniamus Betti tudós, ki Ma-
gyarországba többször gyordalt, még á’ maga Korában is
ezen vitéri éneket á’ Magyarokrol, mint mindennapi
dolgokat emlit. Sőt á’ hires Janus Pannonius Betti Püs-
pök versibe nyoma vagyon annak is, hogy ő maga is irt
illyen Magyar vitéri éneket; de azok fent nem marad-
tak. Más felöl valami Darát deák predikátiókat
nyomtattatott ki, melyek panaszolkodva azzal do-
gállya halgatóit, hog az allyan helyekenn is, á’ mellyeken
máskor á’ szeretetek az Istennek áldottak, theatrá-
lis éneket szengedznek. Dicsonyos tehát mind

ezekből és más történeti helyekből, hogy a Magyar Literatura
nak é volt az egyik főtárgya. De mint ezek mellett még is meg
kell vallanunk, hogy illyen énekekkel ezen időpontokból nem
bírunk, melynek vékpérint a sok török háborúk és ezek
következései, vékpérint pig Atyáink gondatlansága oka, a kik a legnyobb
virontagságok között is azon régiségeket gyarthattak volna, de azt
tselekedni vagy nem akarták vagy nem tudták. Egyetlen egy Ugyhárilk
ünk Kent István kezénél maradt fen ez idő hatokból, mely 1484.
Norimbergában nyomtattatott ki, ezen egetlen ez éneket bírta Erdélyh
Dálthalis Jegenyi Plebanus. Ezen tudós pétsi férfiú leirván azon
Plebaniának történeteit, munkájáh világosan jelenti, hogy ő bírja
azon nyomtatott éneket: de mivel Erdély Ország éppen olyan álapotb
van Maga Országgal, hogy az Anglus, Francia stb. nyiságokat
előbb gyakrabb tudni, mint az Erdélyieket, mivel t. i. Erdélyből
Magyar Országban semmi tudományos közötület fiszen; ezen
Plebanus Munkája, következésképen azon ének sem epnéttetett
itt: de több eztendők után eljutván már Magyar Országba is an
nak esmérete, de ezen idő alatt gyakván Dálthalis Plebanus
boldogult Révay Jurgette Markonfy Erdélyi Püspöket, hogy
azt gyarctné, önéki leirná és megküldené; keresse Mar
tonfy a Jegenyi Plebaniában, de azt gy találván, azt vála
szolá vitsza, hogy a Jegenyi Plebanus halta elött ezeben meg
háborodván, a Katona Ugyotálba vitetett, hova is minden
régiségeit gyával elvitte, a hol továbbá meghalt, és halta után
azon régiségeiből talán a Katonák fujtátt szináltak —
De ~~hogy~~ azaránt, hogy a dolog ő ugy van, azt az is bebizonyitja
hogy Dálthalis azon az éneken kivül bír még egy régi Missa
lét, melly az Ultramontanusok számára készítve volt,

és Telegdy Predikatriojából (melly 3 részre oktva volt) egy részt. Hogy pedig Balthalis gával azon régiségeket az ispotába el nem vitte, bizonyos ornét, hogy két extendőkkel ez előtt a Károly Fejérvári Könyvtárbol kimustrálta tott azon missale, mellyet Barthalis birt, ezen Missaliba tulajdon kezével beirta Barthal, hogy ő bir egy Magyar éneket K. István kezéről. Nem vitte el tehát gával Barthal az Ispotályba hanem á mi liketőbb, Battyányi Erdélyi Püspök Barthal idejéb, á li á régiségett különös vadásza, mellyeket jó módjával gnem vehetett, erőszakkal is elvitt, á kinek figelmét azon lnek el nem mellőzte; azt is azon Károly Fejérvári Püspöki Könyvtárba beverette. Innét végtére nem mondhatni, hogy örökre elveszhanem glehet, hogy valamellyik Könyvtárba tétetett bé. Más nyoma á Magyar Literaturának nintsen. A mi Egyházi irásbeli töredékeink vagynak p.s. az 1383. ekt. K. Jrás forditás, még nem nyomtattatta ki; mivel arra még senki sem vetette gondolkodját és költségét. A M. Literatura kezdete tehát egyenesen á 4ik idő Zakatbol á Reformatio kiütésétől fogva József Csáfár rendeléséig tart, hivén náty egyházi töredékeket. á Könyvektől itten még kő sebben, mivel az első nyomtatott Könyv már 1533ik extendei, t.i. Komjáti Benedek leforditotta K. Pál leveleit és Krakóba kinyomtattatta. Mivel pg az illy régiségekre nézve á Magyarok igen gondatlanok, nem csuda, ha á regi Magyar Könyveket nem esmerjük, hogy pg időtől időre különbféle uj Könyveink vannak, azt egyedül náty lelkes Hazafiak buzgóságának köszönhetjük. Sallustius forditásai is találtatnak Magyarul Decius Barnavistól megá 16ik Kárbol, mellyek mai napig majd nem esmeretlenek voltak elöttünk. Lett Könnyebb Magyar Orszagba régi Deák, mint régi Magyar Könyveket találni.

Negyedik Idő szakasz.

16. A Reformatio azoknál, kik azt elfogadták, az Oskolákat jobb karba helyheztetti, és Nemzeti nyelveket az Isten imádás nyelvévé teszi: innen gy forradásal támadtak á Római Keresztyén Catholikusok közöttis.

A XVI. Század kezdetén jött be Luther Márton által az úgy nevezett Reformatio, ez á történet gáb valamint sok jónak, úgy sok rossznak is kutfeje lett. Valamint á többi más tudományokra úgy á Magyar nyelvre nézve is gy változást okozott. Mondom 1ső hogy á Reformaö sok jótt kutfeje volt, mivel általa sok ismeretlen igazságok napfényre jöttek; az egék világ ujformába öltözött s uj életet nyert, mellyel öltve véve mennyi jót fültek. Mondom 2ső hogy á Reformaö sok rosznak is kutfeje volt; mivel sok polgári belső háborúkat fült, s á Keresztyén Catholica hitből á Reformatara átmenő legjobb Hazafiakat egymástol eltidegenitette. Mégtár mondhatni tehát, hogy á Ref. valamint sok jóknak úgy sok rosznak is kutfeje volt. — A mi á Reformaö által legjobb történt, az volt: hogy á Reformatorok elsőben is az Oskolákon kezdettek az igazitásokat, mellyekben mind addig á gyermekek á Mi Atyánknál, Hiszek egynél, tiz parancsolatoknál egyebet nem tanultak; ezen vipra élések fültek, hogy á Constantiai, Daplein s á t. gyülekezetek gőzbol á Keresztyén Catholikusokbol állók azon rendeléseket tettek, hogy az Anyaszentegyház gigazittatna az az jobb rendbe hozatna. Azonban ha javult is á dolog, olly jó rendbe még sa jött, mint kivántatnék. Innét itkosság volt á barátok s Papok között, hogy prédikálni tudnának, s á midőn Capittran János Olak Barát Magyar Országba

+ jóbbításokat

Sigmond alatt jött a' Catholicusok is a' Cont. Daz. gátlók szegetik, ugy
Melanchtons a' levelei dolgával kezdik a' jobbításokat.

jött volna, őtet ámbár Deákul beszélt légyen, még is örömest hallgatták, egy egy predikatióra ötve gyültek 40,000 is, á mit az Austriai történet irók bővebb bébizonyítanak. Ezen Capistranus midőn Magyar Országba jött volna, siettette őtet Levél által az Egri Püspök (melly levél most is fen vagon) azt írván hogy az öttse vak, bizonyosan tudja, hogy ha Capistranus Predikatioját hallani fogja, fenei megnyilnak. Hasonlóul siettette Hunyadi János Erdély Országba jönni azt írván, hogy egy kis leánya már 4 Letetitől fogva meghalt, de tudja, hogy ha Capistranus jő kerik, gyog elevenedni. — Seminariumok az akkori idők meg nem voltak; hol á papi tudományokat gyamulni kívánták, azok á külső tartományokba ki menvén tok költségeket tettek s egy vissa térvén az Nemzetben Uralkó lettek. — Melanchton volt az első, ki az ége kiegyjélére osztolákat állitott fel, azt követtel á' más Reformatusok, á kik is denkor 500, sőt sok más más más más Janitványaik is voltak. Mivel pő á Reformatusoknál az volt á fő oktatás, hogy á Szent Irást kellessen olvasni innét az irásra és olvasásra tanittattak s á Reformátorok pő Nemzeti nyelvre forditták á Szent Irást, és Predikatiokat készitettek, és igy á Magyar Nyelv uj élete kapott. Énekek is készittettek, mellyek által á Reformáció elterjesztetett, ezen énekek tobbnyire á R. Katholica hit gyengébb oldalait gúnyolták ki, és több emberekneki jelen létekben u. m. lakodalmakban, vendégségekben vat énekeltettek.

‡ esthétiv, gzógal, ha lapjaran eljön.

a tejnvége z hetebez ghale, de ha ő eljön, feltamágja –

† az Oszágh nem voltak

† az első Ref. legindább énekeket készítette, ugyanbez a Cath. gengékoldalait gúnyolták.

Arius is vezérelmes vezérkel kezte az magyar tudományát.

Illyen érdekéről, mint á' Reformátio legjelesebb terjesztő eszközé-ről emlékezik Molnár Albert <u>Postilla Sculptetica</u> czim alatt kiadott könyvében. — Azon sok sz. Irásbeli Magyar nyelvre való fordítások 's prédikatiók miatt továbbá kéntelenek lettek á' Katholikus Pápok, hogy á' magoktol úgy vélt hibás Reform. véleményeket megtzáfollyák, á' sz. Irást vagy egészen vagy pedig tsak némelly darabjait lefordítani; prédikálni 's a' t. — Szerentséje volt á' Római Katholika Anya sz. Egyháznak, melyet egyenesen az idő szült, hogy az akkori időkbe voltak több tudós pappjai u.m. Oláh Miklós, Verantius Esztergomi Érsekek, kik magok igen tudósok lévén, azt elkövették, hogy az Egyházi rend á' tudományokba előmenetelt tegyen; 's azok igyekezetének következése az volt, h. Telegdy Miklós, ki előbb N. Szombatban Rhetorikát tanított, Magyar prédikatiói át elhiresedvén, az Ország gyűlésében 's a' Törvény kiszolgáltatások alatt Magyar beszédjei által azon köz tiszteletet nyerte meg, hogy Püspökké tétetett; prédikatiója az ortográfiát kivévén á' valódi férfias ékesen szollásnak igazi példája. — Telegdy után Monoklai és többek is az Egyházi ékesen szollásba előmenetelt tettek; de még is megkell vallani, hogy á' Reform. papok sokkal ~~mégis~~ többet dolgoztak, mint á' mieink, u.m. Dejte András, Superintend. Mélius v. Juhász Irent. Péter, Dávid Ferents, Bornemisza Péter, Félegyházi Tamás, Tolnai Detsi Gáspár 's több Reformatusok, kik részszerént á' sz. Irást egészen vagy pedig némelly részeit tsak lefordították, vagy predikatiós könyveket, vagy pedig Theologiai vetélkedéseket írtak. — De legtöbb könyvekkel öntötte el Magyar és Erdély Országot

Helsai Gaspár Erdélyi Pap, ki Typographiát állitott fel, a' hol is többnyire Enekek nyomtattattak ki; mellyek az akkori időkh a'

+ az Octávár kipolgálatotjò a' ugyanoto a' kis kathesseges, to Énekeskönyve érdemlete.

Kis Evangel. Pap.

Heltai Gáspár, Erdélyi pap, ki Typographiát állitott fel, a'hol is többnyire éneket nyomtattatta ki, mellyek az akkori időkben a'katonáskodó Magyarok nagyon kedvelték. Ezen éneknek nemes körül nétyek végképen elvesztek, másokból pedig csak egyetlen egy nyomtatott példány maradt fent.

Legjelesebb tünemény volt az első Reformatusok munkái körül Sylvester vagy is Erdősy János Grammatikája, melly ugy szólván Nádasdy Tamás Nádor Isspány pártfogása alatt napfényre látott. Ugyan az ő általa forditott Uj Testamentom ezen Erdősy igen tudós férfiú lévén, utóbb a Debreczi Jó Oskolának Professorai létére a Hermenevtika Professorává lett és a' h. Irás leforditásáért Jó Ferdinándtol jóságot kapott. Erdősy Grammatikájából csak egy példány maradt fent Linai Miklós Debreczeni Professor gyüjteményében, melly annak halála után Fáy Debreczeni Senator gyüjteményébe szállott, a' 18. Század elején ezen Grammatikát ismét kiadta Kazinczy Ferenc. Sylvester után jeles Deneredy Székely István, ki mind Sylvester forditásai mind pedig Kronikája által, melyben ő körülfogó historiát akart inkább irni, neveretessé tette magát, mindazáltal a' legrégibb M. könyv i h. István jobb kezénél levő éneken kivül, Konjáti Deneded Báptista papé, melly is nem eredeti munkája, hanem csak jobbitása a' régibb irt h. Bál Leveleinek Krakóba 1560. – Ugy szintén idő szakban Bethi Gábor Uj Testamentoma s Vocabularium, melly-csak kis gyüjtemény és csak elsö nyomta a' Magyar Lexikonnak.

A' 17. Században Bázmán Péter gr is elsöben

Magyar fordítás

Magyar fordítása –

1656.

+ a'mint utobb Szenti Molnár Albert Koberekhez is Báró pápay Ferenk fokkal gyors tökéllettségre vitte, de téj szak inkább dógyűtemény mint elótaót írtak.

Reform. fülöltöl fármarván, de azután a Római Katholika hitre átmenvén, úgyan tsak megnyerte tudománya és élesen fölláza által a Római Katholikusoknál az elsőséget. Ez volt az első, ki fordette a Biblyát, hogy a d. Jött Nemzeti nyelvre fordítanák. Ebben dolgozott elsőb Kánto István Jesuita, a kinek halta után azt tökéletességre hajtotta Káldy György. Ezen fordítással élnek maig a Katholicus Keresztyének. Ezen fordítás úgyan nem ment a hibáktol, de mindenáltal a Magyarságra nézve ~~[illegible]~~ káros érdemű. Ezen híres Férfiannak is maradtak fent prediktaziói, de ezen időb már igen fogan voltak a Magyar könyvek, mellyeket számát itmét öregbitették az Egyházi dolgokb való vetélkedések. Ezen szép elömenetelt gátolta a N. Szombati Jö Otkola felállitása, melyb úgyanúgy szerettek a Deák nyelvet, hogy azt Nemzeti nyelvek elébe tennék. Egy folyt a dolog József Csáfárig és ily bátran mondhatjuk, hogy a N. Szombati Jö Otkolák felállitásátul fogva a Nemzeti nyelv elömenetele leállott.

17. A' M. nyelv az Austriai ditső Ház uralkodása által bi: tosságba tétetik. 1ö Ferdinánd, Maximilian 2. Mátyás 3. Ferdinánd érdemei, az ellentégeskedők által is nyő a' Magyar nyelv kalete.

Az előbbeni kérdésb a M. nyelvet úg tekintettük, mint Egyházi nyelvet, most pg mint Koronafejs nyelvet (valván az Egyháztol fogjuk szemlélni) M. u. az Austriai Ház a Magyar Koronát gnyerte I. Ferdinánd alatt; azokkal Zapolya János székét követtek, azon hirt tegyektemi kedek, hogy a Magyar nyelv az Austriai Ház uralkodása alatt egyben lifog vetni. Ezen ellenfágas hír fok együgyüknek nagy

† A Brotgt, a' 16. 17. Szaszy igen sok fordítgait adták ki a Szerzőnek

‡ mellyek a' Téfiai előadásnak jeles példái.

mellett bizgólkodtak, azt hívelkéd-

ajánlásokat szerzett; melly tovább I. Ferdinánd fülébe is eljutott, melyszerint arra bírta a Királyt, hogy két rendbeli nyilvánsága levéllel bizonyossá tette a Nemzetet, hog ő és maradékai a M. Nyelvet szent fogják tartani. — Ezen időtől fogva pártfogásba alávette Ferdinánd a M. Nyelvet, azt gá tanulgatta, de főképpen gyermekeit tanittatta, és közibek helyheztetvén az első Magyar Nemességből nény ifjakat, ki megis tanult, annál is inkább, minthogy az Annya Magyar Herczegné volt. Hogy valóban tudott Magyarul, bébizonyitják azon M. könyvek, mellyeket különbféle írókneki ajándékoztak. Kiknek is neveit gá tulajdon kezivel azon könyvekbe beirta, ezen könyvek most is gyűjtnek a Bécsi Cáfári Könyvtárban. — Második Mátyás Királynak, ki elsőbb jön elő Magyar öltözetb az ezüst pénzeken, Magyar proclamatiói vagynak. Második és 3dik Ferdinánd alatt vagynak a Törökkel vő Magyar békehöszök. Sőt képes a M. nyelv ezen időbb diplomatikai nyelv volt, sőt 3dik Ferdinándnak vagyon egy Magyar levele is a Török Cáfárhoz. Ezen dolog utóbb ismét gtsüggedt, mert Mária Theresia is 3dik Ferdinándtol alig tudunk nyomot, hogy valamelyik Magyar Király a Nemzeti nyelvet bepélte volna. Mária Theresia különös kiáradással viseltetett a Magyar Nemzethez, tanittatta Josefet, Leopoldot, kik is jól bepélték a Magyar Nyelvet.

A' Magyar Nyelvnek Diplomatikai kelete Erdélybe igen fehes lépést tett, az Erdélyi Fejedelem a' Magyarokat arral akarta gához hóditani, hog nyelvedet diplomatikaivá tette; Különös érdemes van ebben Gottsrai

vénén mellyek a fő kemenczéből kazar iszákot, mint régen is Gamadiákot
kínáltatok, hamar ig-
Maximilián Királyrol világosan mondja az az erdemes Iró; a' ki' fölötte
lálálatos halotti beszédet tartott, hogy a' Maga Nyelvét tudta, annál
inkább

Fejedelemnek. Lassonlétul Betlennek, Rákocsinak, Bátorinak
s a't. Kiknek rendeletei naiglan is a' Dicasteriumnál
köröndégzek. De ezen Magyarságh több Deák fiavak is jö
nek elöl's mind ezekböl köveltetik, hogy az Erdélyi Kormány
Kötnél a' Magyar nyelvh nem járto tisztséget nem viselhet.

18. Tudományos tekintetböl a' Reformatio után
József Csáfár Uralkodásáig a' M. nyelv elö mene
ugyan, de a' finomabb Litteratura ágaihz és a' Tudo
mányok Nemzetekhitésiben még fen tett nagy elömenet

Az Ignháti Litteraturát már feljebb a' Reformatio
alkalmatosságával elöadtam; a' mi a' többi ágait illeti
a' M. Litteraturának az a' Reformatio után József Csáfár rende
léséig nagy elömenetelt tett ugyan, azon értelemben, hogy sok könyv
vei's iröi támadtak, igy a' Verböczi által fel-szerkesztett Törvénykö
lefordittatott's több irben kiadatott. Sokan irtak az elöszö Fö b
pok körül Magyar Historiát M. nyelven, a. m. Verantius Egr
Püspök, azután Esztergomi Érsek. Sőt fönt vagynak az Erdély
Fejedelmektöl való Historiák M. nyelven kézirathan, mellyek
mindazonáltal mind addig még mintsenek kinyomtatva. —
Párizspápai, Balzarati Vitus ja't irtak orvoti Magya
Könyveket. Dejte András, Melius vagy is Juhász János, Lippa
ja't. irtak a' Füvek tudományrol. Sőt nélyek már annyira
vitték a' dolgot, hogy mellesleg szólva már a' Physicárol és más
Philosophiai Tudományokrol irtak volt. Mindezek között külön
ben gyülömböztette magát Apátzai Csere János, ki a' M.
Nyelvnek Encyclopaediáját adta ki. Sőt ezen idöszakban

más

Lábc. 4.

35

már elöjönnek a' hadi tudományrol szollo irások is. De altal
fogva azt nem lehet mondani, hogy a' M. nyelv nagy elömenetelt te
a' Literaturára nézve; irtak ugyan sok könyveket, mellyek
mindazonálal keveset s nem fontosat foglalnak gösb
t. i. A' Magyarok ugy bé édesedtek a' deák nyelvbe, hogy tulaj
don nyelvekröl el is feledtessének (a' N. Szombati Univers
felállitásakor) nem emelkedtek fel azon poltra, melly a' nye
vet miveli, azt kedveltek s annak ten nyelvek felett ez Or
szágban elöséget tud szerzni. Mária Theresia Országlása
alatt kezdett egy keveset a' Magyar nyelv magasabb felemel
kedésre törekedni, melynek is alkalmatosságot adtak a' Fran
triák, kik is Oriási elömenetelelket tévén nyelvek kimivelésé
már 14 Lajos alatt az Aranykort elértek, innét lön: hogy az egés
Ország Franczia könyvekkel telne meg, mellyek lésöbben Magya
Országh is eljutván, mindenek által de föképen a' Papok és
nagy Uraságok által olvasztattak; azok körül legjelesebbek
Báró Orczi Lörinc, Barkóczi és Bartsai. Ezen hires férfi
abba a' Franczia könyvek olvasására ollyan tüz gerjedett,
hogy a' mit a' Franczia's tulajdon nyelvekkel, azt öl is ége
Nemzeti nyelvekkel szeretni kivántak volt. — Barkóczi
a' M. nyelv felemelkedésének lelke hamar ez életböl kiraga
tata, de Báró Orczi Lörinc s Bartsai, a' Franczia izlésre
M. nyelven verseket irtak. Bartsai fejedelmi vérböl szár
mazva s egy darabig katonáskodott is. Ezen férfiak a' ko
sebb rendü irókat is a' Nemzeti nyelv szeretetére éded
gették. Ezen szerencsés körülállásokat nevelte azon
más is, hogy ezen időben állittatott fel Mária

Theréziá által á Magyar Királyi testőrsereg, melly folgálat-
á legnemesebb ifjak is törekedtek. Gyakoroltattak itt nem csak
á Lovaglásbeli mesterségekben, hanem á Különbféle nyelvek tanulásá-
is. Követtségek gyanánt küldettek Franczia, Olasz, Angol
stb. Országokba, s minthogy láttá hogy az ott való fokozá-
más, mint az ide haza vö; innet á Nyelvek kimívelésére
s pallérozására felgerjedtek. Ezen M. Királyi Testőrző
sereghöl támadtak azután több jeles férfiak, kik
szép könyveket á M. nemzetnek ajándékozván á többiek
öröm gyanánt folgáltak, illyenek voltak: Dettenyi
Czinek Mihály, Barotai stb. Ekkor kezdettek má-
fóképpen á h. Tál sendén vö keresetek is á M. nyelvet
kedvelni, akkor támadtak á deák ízlésü Magyar férfiak
kik körül említeni lehet: Molnár Jánost mint Kalaurt,
Baróti Szabó Dávidot, mint jó ízlésü tudóst, Illeit és
több másokat. — Érezték már ezen időben á M. Tudósok
hogy á M. nyelv kifejlésére egy boldogabb idő kivántatik, á mi
az is igen előre segitett, hogy Mária Theréziá jobb rendbe
szedvén á Tudományokat, azoknak Egyetemét N. Szom-
batból az Ország közepére Budára át állitotta.

Ez á Magyar Literaturának legnyöngyözübb idő pontja,
mivel ezen időben á Magyarok olly jeles elömenetelt tet-
tek der Tudományok nemében, hogy valóban egész Euro-
pa figyelmét gőzra vonták légen; mert t. i. ollyanok is is-
tak magyarul, kiknek ezen nyelv majd ismeretlen volt.
Igaz ugyan, hogy mostan több írók vagynak, mint akko-
valának, de mindazonáltal á mostani írók nem

olly elkéstültek, mint az akkoriak. Ezen időtől az Országnak leg
főbb méltóságai kerentséjének tartották, ha á Tudományoknak igaz
gatói vagy elöl-ülöi lehettek. Innét nagy summa pénzt öszveadtak
á tudós férfiak képittésére. Gróf Károlyi — Sinek udvar
Fő Director korában á N. Váradi Kerületben á Tudós férfiak gü
lekezetével tündöklött, szárnyai alatt sokan fejlettek ki, kik
közül volt Révay Miklós is és többek. — Megvolt tehát a
nyelv tsinosodására nézve á kezdet téve, de sokan u. m.
Herder Német tudós azt á hírt támasztották, hogy á M.
nyelv nem sokára eltűnik; ez ellen sok Magyar iródt, mint
igazságtalanság ellen panaszolkodtak és nagyobb ösztönt
kaptak á könyvek irására, hogy illy módon á nyelvet fen
tarthatnák.

Ötödik szakasz.

19. József Császár Uralkodása uj életet önt á Német nyelv behozatása által á Magyar Nyelv tudományos kifejlésébe és á fordítások szaporodásába.

Midőn már az előbbeni pontra elért á M. nyelv, fiatt
vésztelen történet, más sinbe hozta á M. Literaturát. Meghalván
Mária Therézia, fia József egy igen nemes lelkű, tudomány
kedvelő Fejedelem, á tiszta gondolkodást szerettett vő barátja,
de hirtelen természetű, á ki t. i. á jót egy pontra elérni kivánta,
Országlása kezdetén sok és nagyobb részben hasznos rendeléseket
közöt bé. Ezen Fejedelem, ki még annya életében Anglián
Franczia és Olasz Országot gyárta, á Deák nyelvet gutálta,
jólhiven azt, hogy á Közrendeléseket holt nyelven á polgá
rokhoz kiadni se nem lehet, se nem lehet, hanem tsak olyanon

mellyet éltenek. Jutóvott t. i. Néromak azon tettétöl, melly által á kö-
rendelések apró betükkel leírva magosra függesztettek és az azokat
szegök büntettettek. Innét történt, hogy á legtisztább fándérbol á Né-
met Tartományokban á Deák nyelv helyett á Németet hozta be,
azt tette az Oskola készités nyelvévé és ezen tanultak azután az
Oskolákban á Deák nyelvet is. – Magyar Országra nézve azt
kivánta, hogy á M. Nemzet köz dolgait M. nyelven folytatná.
E'végböl irást küldött á M. udvari Cancelláriákoz, de annak
tisztviselöi és más tagjai á M. nyelvet jól nem tudták más-
mart ezek mind nagy urak lévén, még Mária Therézia alatt el
kortsosodtak; más tisztviselö tagok pig nem állottak azon nemze-
ponton, melyböl átlátkattak volna, hogy á Fejedelemnek ala-
ratja á Nemzetnek vij fen maradást igérne. De más részröl
pedig azt gondoltak, hogy ha á Deák nyelv kizárotik, az Oskola
lek, Törvénykönyvek és á jusok vesedelmet szenvednek; innét á
Csáfárnak azt irták fel, hogy á M. nyelv nintsen olly állapot-
hogy á köz dolgok általa folytathatnának és á Deák Constitu-
tionalis nyelv ki nem zárathatik. Olvasván azt á Csáfár, nem
szenvedhetvén á Deák nyelvet azt rendelte, hogy M. Országban is
Német nyelven folytatnának á Kormány dolgai. Ezen rendelését
Józsefnek méltó olvasni, melly is igy kezdödik: A' holt nyelvek
vö élés á Kormány dolgait tanuja annak, hogy az illyen Nemzet
még meg nem érett, és midön azt parantsolja, hogy á Kormány
köz dolgai Német nyelven folytassanak, más rendelés ismét
fürgeti, hogy á Kormány rendeléséi Nemzeti nyelvre lefordittassa-
nak. – E' töreledést valóban Kárhoztatni nem lehet, mivel
midön az Austriai Monarchia olly sokféle Nemzetböl és nyel-
böl állana, azon nyelveket egy Fejedelemnek mind gyanulni

lehetetlenség volt. Közelíteni tehát ahoz, hogy á Kormány nyelv
egy legyen igen okos volt. De mi lett á Köveskeres.? A Magyar
Cancellaria, melly elöbb á M. nyelv behozását á Kormány dolgába ellen
zette, most már á nyomorúságot, á kenyértöl á legöregebb tisztek
kik németül nem tudtak, gyoktatását látván, feliratokat kül
dött á Csáfárhoz és sokféle nyomorúságait elhámlálták. —
Ezek után az Oskolába is á Tudományok német nyelven ta
nittattak, mellyre félelem és borzadás lepte g á Magyarok szivét,
innét lön, hogy Révay Miklós Audentiát nyervén á Csáfárnál
azt fürgette egy M. Akademia felállitására, mellyre á Csáfár az
felelte: Elejbe terjesztettem á Cancellariának, de az el nem vál
lalta, á midőn pg á Deák nyelvet nem szenvedhetem, szintelen
voltam á Német nyelvet behozni. — Ekkor tehát, á mint eg
felül á Fejedelem rendelésének engedelmeskedni kellett, úgy más
felöl minden ember á M. nyelv kivetésétöl félt, de á mi kü
lönös, á fegényebb sorsú irók gozat, mint gátokat vetettek
az ár viz ellen. irtak á Tudományok den nemeiröl, de mivel
azon állapotb helyhertetve nem voltak, hogy eredeti tudós mun
kákat irhattak volna, úgy segitettek á dolgon; hogy á leghires
debb és legismeretesebb akkori Angol irókat lefordítanák
és igy á M. nyelv elömenetele á forditásokban tünt ki. Józef
nem soká uralkodott, egyéb rendeléstei is hidegülést szerettek
szépiben. — Halála elött 3 pontokat kivévén, tenezet visza
vont, és valamint elöbb gnem akarta gát koronáztatni,
hogy eskövése gne lötné á régiség fentartására,
úgy most M. nyelven igérte á Nemzetnek, hogy Apáj
gnülgt fogtartani és magát gkoronáztatni kivánja,

's hogy ezek után á hazai törvények ferént fog országlani. De — á gondviselés népe körzül előbb, mint sem azt teljesíthette volna, ki ragadta.

20. A hazai Törvények sürgetik á M. Nyelv előmenetelét, de az írók még mindenkor á legényebb forsúakbol állanak.

József Csáfár halála után minden felül élet, de filaj élet ütött ki, Magyar lett den, de filaj Magyar. A' Csáfárnak legjobb intézetei gvettettek. A' földmérés actái (jollehet igen sokz kerültek) elégettek, 's á mi több sok helyeken az akadtó fák alatt is. Vissza hozatott á Korona az Országba, á Királyi lakásba; banderiumok tá- madtak, Magar öltözetek hordoztattak annyira, hogy nétyek gon- dolnák, hogy á Magar ezután ey vjj életet fog élni, melly nemzeti létzen; de azok, kik á M. tüzet már 100 esztendővel előb elmesék art mondattak: Intolerabiles forent Hungari, si quantus pri- mus impetus, tanta vis ac perseverantia esset. — Eskve vettek, hogy á M. tüz hamar lángol ngan, de hamar is elalszik, Nem méltatlan neverte tehát egy bizonyos Magyar költő á M. tüzet falma tüznek.

Második Leopold Király Annya ösvénnyén uralkodni akarván, öszve hivta az Ország gülését, melly által M. Ország á régi Kormány lábra, de á deák nyelv is régi méltóságára vissza tétetett; azomb törvény hozatott, hogy á M. nyelv, mint rendes tudomány az Iskolákb tanittassan, az azt nem tudók á hivatalokbol kizárattassanak. Sürgettetett itt egy társaság felállítása is, de midőn ennek felállitására elegendő köl- tségek nem jöttek öszve, azt akarák, hogy á Csáfár által tétessen ezen áldozat. Megrendeltettek á' Magar

Nyelv

Nyelv tanítói, de többnyire á leggávábbak, kik á M. Nyelvet magok sem tudták elég jól, választattak ki. Rendes tudomány volt ugan á M. Nyelv, de rendes árákh nem tanittatott; innét igen kevesen hallgatták azt. A Bessi Fő Oskolákh á mint á Magar Nyelv tanitó Szék felállittatott és á Magar Professor kineveztetett, nem tudott és nem volt képes egy rendszert képiteni; melly szerint á M. Nyelv tanittatnék; továbbá azután két Németek dolgoztak ki, u. m. Mitterpacher és Kroijl Logica Prof. még pedig úgy, hogy azon rendszert még mai napig sem tudták végre hajtani á M. Nyelv tanitói; melly azután nyomtatásban is ki jött ezen czim alatt: Brevis adumbratio tradendæ Linguæ Hungaricæ. Mindazáltal ezen munka á mostani időkh igen ritka, melly akkor is á tanitók számára iratott. — Utóbb itt is á Mennyei Gondviselés különösen kedveszett á M. Nemzetnek; t. i. meghalván Vály András á Bzi Fő Oskolákh Magar Nyelv tanitója, legindrább Somoggi József Vice Cancellarius pártfogása 'által, sok méltatlan kávyattatási után, Révay Miklós nyerte el á Magar Nyelv tanitói helet. Ezen jeles férfiú, arok körül lévén, kiknek á Természet nyiltabb éket és burgóságot adott, az ő fáradozásai jobb úton indultak el, mint sok másoké, de nem is volt szerentsétlen; jól tudta t. i. és ismérte á Napkeleti Nyelveket, mellyeknek más akkor tökeletes Grammatikái voltak, és pg jobban mint á Napnyugotiakat. A' M. Nyelvet á régiségekbül kezdé tanulni és ismérni, á M. Nyelv tulajdonságát, termékeket s á t. fejtegette s igy megkülömböztetté magát érdemei re nézve; innét lön, hogy mihelyt tanitó székébe ült, imígy kezdette beszédét: Nem tudunk Magyarul.

De – derék befédjei esmeretei bőségének kifejtése őszönözél vala hallgatóit. – Munkáját kéziratb egészben el nem végezte, t. i. rövid ideig viselvén a tanítói hivatalt, ghala; de halta után gyobb része munkájának kinyomtattatott, része pg kéziratb fent maradt. – Ezen jeles férfiú a Nyelv természete esmeretéb Epochát készítetto és a M. Nyelv tanítói széket ékesítette. – De az Ország és Törvények sürgetései ő tsak a M. Nyelv tanító szék mellett maradtak, kan lenütt; de a sok sürgetésnek levés vagy éppen semmi fizere sem lett; innét mondatott: Corruptissima respublica, pessimæ leges. Mindazonát az 1805 eztendei Törvény már nag változást okozott a M. Nyelv keletében; meghatározztatott itt, hog a Vármegyék Magar nyelven vigék jegyző Könyveiket, azon közöljék a Helytartó Tanátsal leveleiket, mellytől azután vizsonozva Magyar feleleteket kapni fognak. Ez erőltetéssel ő vett a M. nyelv dolgában, a midőn pedig a Követek az Ország gyülésérol vissa térvén az ebben vö Fejedelmi egyezést hirdettek volna, tüstént a Nemesek a ~~Nyelvet~~ gy részben Magarul kezdtek írni és ezen időtől fogva lett más szükséges a M. Nyelv a Magar hazában. – Későbben az Törvényszéknek is gyob részére a Nyelvet behozták a M. Nyelvet, s igy más kiterjedtebb lett kelete hazájában. Ehez járult az is, hog más 1790. esztt. tartott Ország gyülésében sürgették az Ország rendei a ~~Magyarokat~~, hogy valamint Révay néj József Czáfárnak javasolá, egy Magyar Akadémia állittatna fel, de mindég tsak az igéret sürgetés és ő tselekvés mellett maradván, utóbb réty bőkezű Szaszfiak fejedelme mellett ugyan is tsak elkészült s a Nádor Ispány által helybe hagyatván Királyunk által alá irásával erősittete meg.

Azon adakozó gyülekű hazafiak közül említéz érdemel külö-
nösen Gróf Széchényi István és Dátus Lőrint azután többen
is követtek.

Már előbb a Haza édes Nádora pártfogása által, melly
előbb soha sem történt, az írók nyilvánságos jutalmat nyertek
a Nádor Herczegnél gyűlésgelettek. A' nyelv ujj fúletzét tehát
köszönheti Nemzetünk Nádorának s Fejedelmének (magyaroknak)
Ezek történtek az Ország által. — De az ujjabb időlig nem lehet
mondani, hogy az Ország Nagyjaitol valami segedelmet nyertek vá-
az írók, egyedül Kondé Ferentz és Biber Benedek voltak, kik
Rabó Davidot, Rajnis Józsefet, Virág Benedeket ápolgatták,
a'kik azután példájok által gis mutatták, hogy a kis erő is, tő
akarjon, sokat tehet. — Igy kösztöltek azután Virgilius Enei-
de, Cicero, és Horatius Odái magyarra fordittattak Biber Benedek
Költségével, a Magyar Georgikon Virgiliusbol s a't. Ilyen segitő
férfiak találkoztak még többen is, mint p.o. volt Nankovits
Bétri Kanonok s a't. De kevés volt a' Haza Fő Urai párt-
fogása. Az mig a' Magyar írók fegenyek maradnak, nagy
elömenetelt a' Literaturára bizonyára nem lehet reménylenü,
mivel a' hegény írók a' Könyvel gyüjtésére fogaló elegendő
Költségekkel fürölködvén, valyon mi jót s hasznosat irhat-
nak? — Szép s valóban gyönyörködtető szemlélni Franczia
Országot, a' hol a legfőbb emberek is Könyveket irnak, fel
jegyzik híres tetteiket s azokat kinyomtattatják, tudós
utazásokat tesznek; de nem a' falak vizgálása végett, ha
nem egedül azért, hogy ismeretelet bővitsék, s Nemzet-
jőket elő vezessék. — A' Magyar Fő Urak is már 2.

ektendőktől fogva kezdenek magaruk írni, reméllyeni tehát más
tán lehet, hogy azok, kik elegendő könyveket fereghetnek gyűnek
valami gyjobb s a' többieknél jelesebb munkákat fognak kepi-
teni.

II. Kisfaludy Sándor munkái által uj lelket önt a' M.
Nemzetbe, Virág Benedek és egyéb jeles Haraszfiak által
a' Poésis nagy elömenetelt tesken.

Az ész és erő igen gy kintse az erőnek; uggan is, az ész al-
tal a' legkegényebb is befolyhat a' Köz dolgokba; fokfok azon gy
dolgokat, mellyek által az egész Nemzet változáson megy által,
néhy kegény irók munkái fererneck, jobb útat ten nemű et-
méreteket mutatván a' Nemzetnek. — Illyen irók között emlitis
érdemel legfőképen Kisfaludy Sándor, a' ki régi magyar Nemes
ágból, és pglen ama híres Szabolts Vezértől származott. Ez
a' természettől jobb lelket kapván, mint több elkorrsodott
Nemesek, a' midőn a' Gárdánál szolgálna, a' szép mesterséget
és különbféle nemű nyelvek gtanulásában foglalatoskodott,
sok ütközetekh gjelenvén vitézkedett, de végre a' Franciá-
tol elfogattatván, Franczia, Olasz, Helvetia Országokat
gjárta s az ő Nemzetét ezekkel öszve hasonlitotta, látván
a' gy Különbséget, hazájába vissza tért, a' hol is váratlanul
Munkái kiadása által ellepte a' Magyar Nemzetet. Ezen
Munkáit többnyire a' fogság üdőkh dolgozta ki; és Magyar
Országba vissza jöttéh azokat kiadta. Ezen Munka minden
olvasókban gy hazai szeretetet s nemes érzéseket
kol indítani, írva vagyon pedig többnyire a' szerelemről,

mely

nelly többnyire az ifjú éveket egéthen elfoglalja. A' Magyar Könyvek körül ez jelentő elsőber a' Damák asztalain, azon fe rentsés elömenetelt miatt, mellyet a' Poésistly tett, munkáját kedvesebbé tette úgy annyira, hogy az illyeneket nem olvasók is olvasgatnák, sőt a' mi több, értte a' M. Nyelvet sokan gtanul nák és a' verseket is; példánk vagyon Sattler Generalistly ki egy dül tsak ezen Kisfaludy Sándor munkája miatt tanulta g a' Magyar Nyelvet. — Ezen Könyve után Kisfaludy Sándor írta a' Regéket, a' régi elöidőkből, gy lelkesedével, ezen munkát, mellly fáratalan szenzeti érzésére gerjesztiaz olvasót, örüm olvasni: Példája másokat is azon felemelkedésre bírt, hogy a' Cadentialis formák öntött vesztel más nem tet hettek, ha tsak — Himfi izlésre alkalmatatva nem voltak.

Más részről Virág Benedek a' Romai Classicus Literatura gy ismerője tüzes lélekkel s tisztább nyelvet birván, Mesteri ódákat adott, leginkább gy ö volt, ki az ifjúságot (mellyel különösen tudott bánni) burdítási és társalkodásai át felébreszte. Az lett gy törekedéseinek gyü mölcse, hogy Horvát Andás Péter Plebánossal a' Lelkes He xametereket, Vörösmartitol gy Zalán futását kaptak. — De a' Poésis több nemeiben is, nem tsak a' Hexameter, több jeles munkák adattak ki, főképpen méltó említeni az Aurora, Hebe, Almanachok gyjelenő darabokat, mellyek Kisfaludy Károlynak, Sándor testvérjének, gyö rödemei. Jeleset Dersenyi Daniel, Vitkovits Mihály Szemere Pál s egyebek igyekeztek a' Poésis nét

nemeiben t.i. ezen ifjabb harafiak közül néhányan az Olasz Poétist, mint remek munkát, vették á' gök dolgozása tárgyául és ugyan á' Magyar Nyelvnek ezen oldalról hajlékonyságot és elömenetelt szerezték, neveretes Fáy András igyekezete á' Mesékbe, szóval: Ott áll á' Magar Poétis, hogy más néty darabok Angol, Olasz nyelvekre lefordittattak. A' Magar nyelv granulásáb á' külső Nemzetek is bővebb esmeret meritése végett foglalatoskodnak. Vagynak sok jeles férfiak, kik á' forditásban különös dicséretet érdemlenek, n. m. Kazinczi Ferenz és Kis János Urak, kik á' jelesebb Német, Angol, Frantzia darabokat Magya nyelvre lefordittották, és pedigen á' Nemzetnek legtisztabb irlésire.

22. <u>A' M. Nyelv kifejlödése á' Tudományokban törekedés az eredetiségre?</u>

A' M. Nyelv elömenetelét á' Költészet nemében az elöbbeni kérdésben már elöl adtam. Szükséges azonb még mondanom valamit á' M. Nyelvnek tudományos kifejléséröl. – A'mi illeti az Egyházi tudományokat, á' M. Nyelv mind azokb még igen kevés elömenetelt tett. A' Római Katholika Papság t.i. á'gö gondolkozása szerint á' deák nyelv fentartásáról gondoskodván inkább, á' Magar Nyelv kelletét és tökélletesitését ezen tudományok nemeb is elömozditani rettelte. — Azomban szép elömenetelt tett á' Nemzeti Nyelv az Egyházi életben Pöllöth Bármán és Felegyh után (kik á' régiebb időkből valók) Grüombö tette magát Alexovits á' Remete h. Bál vendén vö Pap, á' Magar

Fasc. 5.

47

a' Magyar Királyi Egyetem volt Exhortatora. — Az ujjabb időkben pig Horvát János Veszprémi Kanonok és Budai titularis Püspök, nem különben Mészáros József Székesfehérvári Kanonok,'s ezeken kivül pig Majer József Fehérvári Kanonok, ki az éleszen hollásnak mintegy lelket adott. — Vagynak azonban több jeles Egyházi Írók is m.a. még nyomtatás alá semmi munkát sem bottsátottak.

A' Protestánsok nálunk több elömenetelt tettek az Egyházi Tudományokban M. nyelven; mert már 1798. elvégezték a' Protestans Gyülekezetek, hogy a' Tudományok nálok a' Fő oskolákban nemzeti nyelven tanittatnának; ezen rendelés azt hozá gával, hogy a' legjelesebb Tanitók oskolai könyveket M. nyelven irnának. Ezek közt különösen gyülömbözte magát Márton István, Bajpai Prof. ki Erkölcsi Tudományt adott ki M. nyelven; azután Fóth Ferenk Bajpai Superintendens, ki is több Theologiai munkákat adott ki. A' Debreczeni Tanitó Urak közül Budai Esaiás Varga; a' Catakiak közül Rathmári Prof. jeles. — A' Theologiai tudományok a' Protestánsoknál Magyar Nyelven kidolgoztattak 's kiadattak; az Egyházi ékesenszólás pig gyülömbözettek gyak Bátori Gábor és Kobolai Debreczeni Predikátor, ki is igen Philosophicus ékesen hallók.

Az Egyházi Tudományokról mostan át megyek a' Fő vény tudományra. — Ezen Tudomány nemében

is volt a próbatétel, és különösen a Magyar Törvény volt
a' porgalom tárgya. Erről más több jeles munkákat írtak Jós
Illés Pest Vize Táblai Birája, Crövek István, Szlemenits
Bál Debreczeni Tanitó; de m. a. mégis egyáltalán fogva
azt lehet mondanunk, hogy a' Törvény most is csak még deák
nyelven megy és úgy valóban a' Természeti törvényen kivül
(melynek M. Nyelvre vö ki dolgozásáh különösen Kultsinak és
Ujfalusinak gyak érdemei) ten más Törvények esmeret-
lenek a' M. Literaturáh. tok vagyon tehát meg hátra
a' Törvény tudományban magarra ki dolgozandó!

Tekintsük mostan már röviden az Orvosi tudományt.
Ezen Tudomány más korább fejlődött ki, mint az Egyházi
s Törvény tudomány. Különös érdemü ezen dolog nemeh
Rátz Sámuel a' Physologia volt rendes Tanitója,
ki is gy nemzeti burgósággal viseltetvén az Orvosi
Tudományhoz, annak négy részeit u. m. az Anatomiát,
Borbélyságot, Dábaságot s'a't. jókor ki dolgozta, erd
után pedig az Orvosi Practist is, mind nemzeti nyelven.
Tanitója nyomdokit követte Tanitványa Nagy s. Dene
Jezenk. Ki. Tan. ki az Orvosok számára Magyar kézi
könyvet készitett. A' legujjabbak közül vö Jakhard s
Dugát, kik közül az első gyobb kiterjedésü oskolai
könyvet, a' második gy ~~Magyar~~ Donk Tudományt
dolgozott ki M. nyelven. – Jeles Schuster Prof. ki
ki a' Chemiai és Orvosi Magar Mester szavakat ha-

tárosta meg.

Erek

Z.

Ezek elfámlálása után leereszkedhetünk már á Philosophiai tudományokra is, mint az elfámláltatt talpkövére.– Ez, leginkább á Matheriszt nézve öltöztetett M. nyelvre. Első volt Dugonits András, ezen kir. Universitásnál Mathesis Professora, ki á Matheriszt 4. kötetben kidolgozta M. nyelven, és pedig azon időpontban, Tőn József Czáfár patronatolatja által á Tudományok Német nyelven kezdődtek Magyar Országban tanittatni. Ha ezen fiának társalkodása egy kevecset tisztosabb lett volna, több hahnokat hajthatott volna még hazájának. Kidolgozta Dugonits után M. nyelven á Matheriszt Bete Ferenc, á Természet Tudom. pedig Varga.

– De ezek tsak még kezdetek; kivánatos is volna hogy á Matherisznek tapasztalásbeli részei is, tyek még deák nyelven Sintsenek igen jól kidolgozva, jól lehet leghasznosabb s legfüksegesebb részei á Matherisznek, M. nyelven dolgoztatnának ki. — Legkésőbben jött á Dálbelledés kidolgozása á Sok T.T. nagy erdemű Imre János Ur által.

Fejtegessük mostan már á Kérdésnek más todik részét, – az az, az eredetiségre vö törekedést. Ezen kérdésnek második részét az eltőtől gyött különböztetni, de nem azért, mintha M. nyelven irt jeles munkákat nem mutathatnánk, á'mi kétségen kivül való, hanem mivel mind azon

Munkák részszerént fordítások, részszerént pedig az idegen 's külföldi munkákbol összeszedett igazságokat gyűjtő foglalók; – a'midőn tehát minden Literatura csak akkor közelget egyedül a' fénynek déli pontjához, ha elegendő eredeti munkái vagynak, azt kell érteni a' M. Literaturáról is. – De ezekkel ellenkernek azon kétséget Magyarban észreveheto hibák, melly által írói iránt nagy bizodalmatlansággal, magok iránt pedig nagy bizodalommal viseltetvén azon elő'ítéletet kisik 's tartyák, hogy a' Magyarnak annyit nem lehet tudni, mint a' külső' Nemzetelnek; nem bír azon lelki tekintetséggel, mellyel a' külső' Nemzetek; de ezen elő'ítéletet könyen gyűráfolja a' Mindenhatónak azon gondviselése, mellya' Magyarnak valamint a' más többi Nemzeteknek lét és szert (értelmet 's akaratot) tiszta ésszt, mellynek a' kifejlésre hadnát veheti, sőt szerentsés vér mérséklést is adott, melly által sem a' Franczia hevességével, sem pedig az Angoly komolyságával nem vesődik. Elérhet tehát a' Magyar is, és akarjon az eredetiségre, csak azt ne kívánnya, hogy nézetjen tudományokat a' külföldiek dolgozták ki, M. nyelven, a'mit az idegenek olly tökéletesen soha sem vihetnek végbe, mint a' tulajdon hazafiak.

A' második hiba a' Magyarban azon véleledés, melly által azt tartja, hogy a' M. író, bár mi munkás, fáradhatatlan 's tudós legyen is, annyit mindazonáltal mégsem tehet, mint a' külföldi. Egy részről igaz ugyan, hogy Magyar Országba többet tenni, mint a' külföldön, nehéz minthogy mintsenek elegendő segéd eszközök 's mivel

az

az irók is mind csak á kegények, á munkájok is csak fe=
gény lehet; de csak tetessen kezdet egyszer, majd azután az e=
lömenetel már folyhat. — Az eredeti munkáknak kezdete te=
tetett akkor, á midőn á Tudományos Gyüjtemények extendei ki=
adása rendszabásul vétetett. Czen gyüjteményekbe egyedül csak
az eredeti munkák (jöllehet sokan á fordításokat is akarnák)
vétettek bé; erre á Magyar olvasók neki bátorodtak, eredeti mun=
kákat készitettek, morogtak mind azok ellen, kikröl megtudták,
hogy nem eredeti munkákat, hanem csak fordításokat írtak.
Á midőn pedigleu itten á fordítások ellen felkelek, azokat
általában nem kárhoztatom, millyenek p.o. á vemek for=
dítások, hanem csak azt jelentem azzal, hogy egy Nemzet
sem lehet addig jeles, míg eredeti munkákat nem készít,
és pedig 1ör az haszáért. 2or pedig az érdem megnyerés végett
á külső Nemzetektnél. Ugyan is, 1ör á Haszáért, mivel á
midőn á Magyar tudósok több nyelveket tudnak, kiki inkább
á Nemzeti eredeti munkákat fogja olvasni. 2or Az
érdem gnyerés végett á külső Nemzetektnél, t. i. azon eredeti
Munkáknak ollyanoknak kell lenni, hogy érdemes legen
azon eredeti Munkáért azon nyelvet, mellyen irva vagnak,
tanulni. Igy tanulják á mostani időben az Arabs
Persa és Szanskrit nyelvet, mivel ezen nyelve=
ken több régi irományok találtatnak. Ha nekünk
ollyan régi irománnyaink volnának, bizonyára á kül=
földi Nemzetek á mi Nyelvünket is, valamint
az előbb emlitetteket megtanulnák. De —

már 800 esztendeje, hogy Europában vagyunk, és még sints sem régi magyar pénzünk, se monumentomunk magyar, de könyvünk sem. Az olyan Nemzetet pedig á külföldiek megvetik. Mindezeket csak azért emlitem, hogy minden Nemzet á maga nyelvében, monumentumában és történetében él; ha pedig nyelvét nem becsüli, eltűnik, elenyészik, valamint történt már á leghiresebb Nemzetekkel. Ha monumentumokat nem vak, nintsen története; ha á Nemzet végtére Nemzeti nyelven nem ír s tökéletes munkákat nem épít, á Nemzetre fenti fenn ügyell.

Szükséges tehát á nélkül, hogy á Deák s más tudós nyelvet valaki gyesse s azokat ne gyakorolja, á Nemzeti nyelvet szeretni, gyakorolni és tökéletesíteni minden idegen nyelvek felett; mivel azt tette s teszi is minden nagy lelkű ember. Cato á Görög nyelvben igen gyakorlatos volt, de mégis á követett beszédjét nem értvén, azt magának tolmátsok által magyarázatta. — Cicero elmenvén Görög Országba á philosophiát tanulni, hogy haza jöttében á maga nyelvén Philosophiát írhatna (mint itt is) szükséges tehát az idegen nyelveket

tanulni, de nem a' fitogtatás végett (mint Lokan a' mai idők tselekednek) hanem egyedül a' Tudo-mányoknak bővítése okáért; – hanem mindenek felett nyelvünket jól ismerni, és azt elmondítani kötelettségünk, vagy a' Kerwita mondása szerint. Leggünk elsőben Kelentreiek, azután jó Keresztyének, az az. elsőben leggünk Magyarok, nehogy Nemzetünk elveszen, s úgy azután jó Keresztyének.

Vége.

55

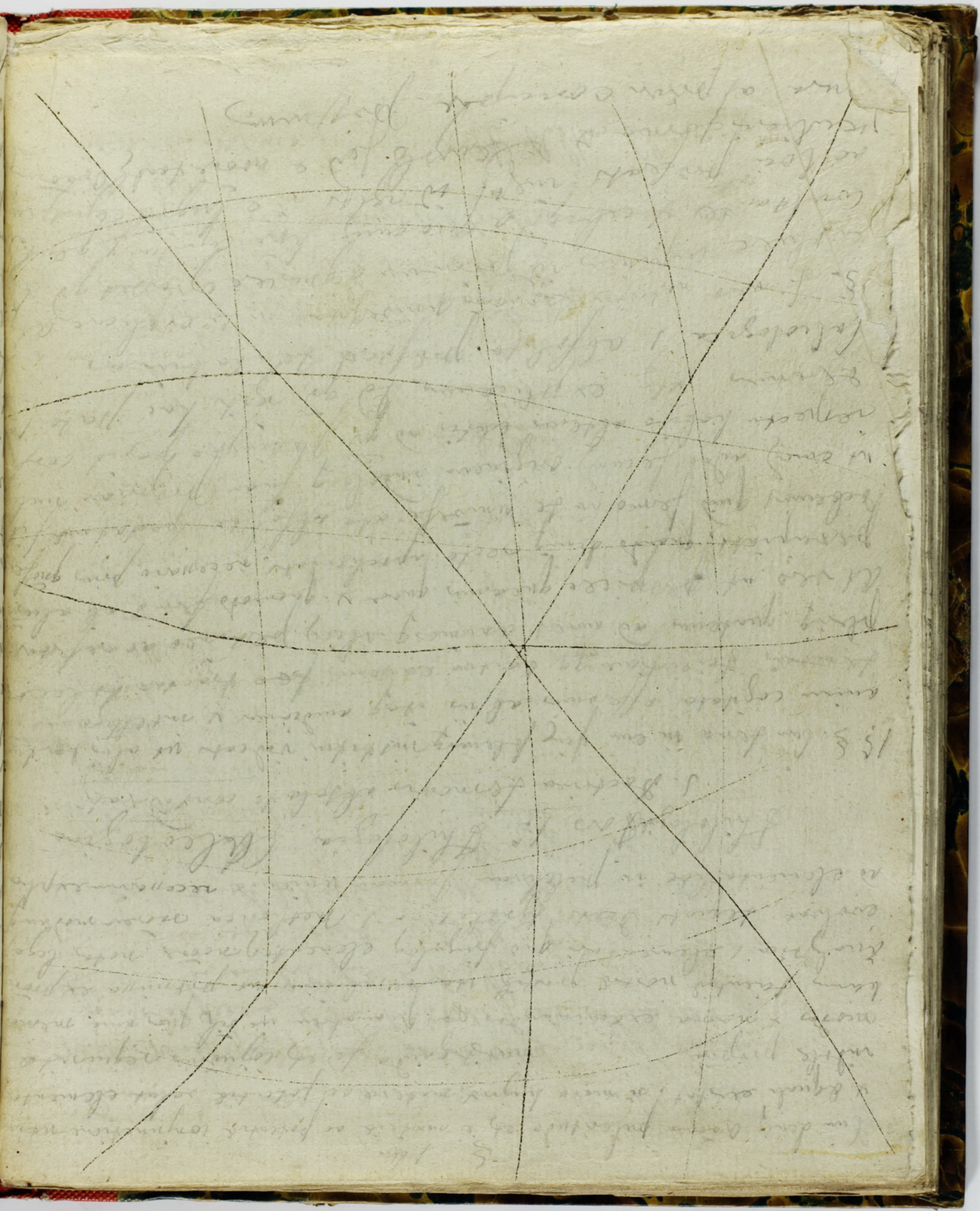

9. Kiv. Indítás és befejezés a Nag. Fejed. és Nemes és Nemes a Roman Nyelvet, az Ágrád vérebülvadodt fejedelmed ostaf. fejedelem és Nemes. Menessegnek fogondjo volt a vitéjség, ezzel a tanulás is, és ohne régi fondolat szerint, kivé a 7–8 ezer évek elkülönezett los katonamelle &c. az emlitt fiatal kinnadesok gadovtatta, 16–19–20 ezer kaál vitézzé ütteszett. Oskolás is kidöttek attol fiben. Azt de a Nyer korbattatol fél abbol is lett jó katona vellavan is a Gothtol Historiabol, Amalomsonta Királyné Amidi adarsa fiát – indább battal vezéli a tanitványol fejébe, mint oltsággal, előadásszal. Ezt István ga se tudott Deákul, se irni is tudott, ezt bizonyitja 1861. levele, mellyet a Vice Cancellarius irta alá a nevét. a kardfogatás által kemény bőr kapott, manus sua gladio &c. incallus. &c. István Mellett Diografusa mondja Latin oktatójára egy könyvet irattott. Z Leopold midőn Sándor fia Nádorrá tétetett, Z. Abe Lamullivel már világos – t is tudott Deákul, Lent Gellért a Csanádi Püspök Aba Király tanyájul mostolsa, a talmás ~~[illegible]~~ t ne beszéllen olyatsz gonoszbanul a Fejedelem ellen. Azonalo pétul. Bécs Királyol, t is tudott Deákul ~~Magarul~~, azt mondja a Krokula a Salomon koronázásrol a Szent Lélek – ezen szavakat. Az Isis Dominus Latum Deus – különösen jobb kangal mondjád, hiszte a Körül allodat – ~~Ez a gyer a bogy lattyal kaszing~~ mint szomszéd a Bogy lattyal kaszing. a gyer der sokoraznat ure fuz lenn, ezen felül vult t. Kálmán Király volt elsö, ki tudott Deákul irni ne vezel Könyvet, ty bisonyosan tiszteve nem is illik a Királynak könyvekben ger –

Detulit nobis vir venerabilis Obitus Abbas Olmiensis de prosta Jeanaren, qua ecclesia indefessa, etiam scriptuni ecclesiastica ac eruditus & cum primis sanctorum Canonum polleat notitiam

Most az Attya Sz. László Papnak neveztetett, és N. Váradi
Püspök volt, attya halála után gót a Bajza át dispensáltatta
és ő házasodott, Sz. László mint hag Vitéz és Katona vol
bizonyára ti Deákul is tudott. A Papok közül is tudott
mindenik Deákul, Synodus törvény átvétellett keresztülvi, ti
nulgarad Deákul. Canonici litterárie loquantur.
Gertrud testvére Kalozsai Ersek is tudott Deákul es
grammatica a Bajza ti Grámatikust tartozon az mellett a
Sz. László alatt van törvény, La Clericus ludokat s ne lo
nak a kutnák az ünnepekes na halgassák. Hunyadi János
is tudott Deákul, hasi a fia Mátyás és Vitéz ~~Eszt~~. Esztrit
Kultsöbe mentek az Universitásokra attól kölöggel tanultak
de hanajövén kölögol voltak, mert ő volt Mi. Pol. Ko
10. miszt állott az Apród Vitéb[illegible] Fejedelmek
alatt a M. Nemzet Listratorja?
Igen sok köle volt szokva, négy szóval imádságokbol állott, Mi
ezekbol üdvözlettel Kiszedgyb 10 pacz. egyházi ének
ből, és a mi legjobb kiszedésünk vol, vitézi énekek. Az olva
dós szalatta fel K. Domonkos. a köfeg szúmára; 1 Corol
Kovacs alatt fogadtak 100 fiat mondatta el a Mi Atyánk
kezze a Papnak, ti dispensalja, mert a szó, gyan a Papok le
vele, tak 20 kellett ontán nekik el mondani 1400. 1500
1600. tak is vendegtetik ti az ifjúság az oskolaszerelő tanu
za hanu istenes énekekbol nihil legatur aut Canat in
ecclesiis qd si fuerit in Synodo Collaudatur.

Kálmán alatt az Evangeliumok Epistolák magyar nyelven [illegible]
a' világi énekek a regéket gyönyörködve [illegible]. A legrégibb ének nyoma
I. István idejéből való. t. i. Sz. Gellért élet írója említi. t. i. Sz. Gellért
utazván gyalog hallott egy Molnár leányának kézi [illegible] a munka dol-
gát végezte, az alatt szüntelen énekelt, ezen Gellért [illegible]
jött, a mi a Vezéri énekekre illet: Béla király névtelen írója [illegible]
[illegible] említi. 3or. Oklevelekből van tudósításunk világosan kitetszik, t. i.
II. András király udvarában jobbágyok és birtokos [illegible] vol-
tak, Trubadur. s [illegible] nevezetek az ilyen énekek
költőit. de [illegible] Kún László, ki a' [illegible] ezeknek
társalkodójuknak, főképp Attilának s Roland vitéz
dolgait s tetteit énekelni, úgy hogy Attila tetteit Németre
lefordították, úgy hogy az Izlandi (Eddából) Szent. Németi
Olasz országot eltöltötték. (Niebelungen Lied) arra
[illegible] az ősi vitézek [illegible] tetteire [illegible]
Fischer nevezetes. — 1500. [illegible] erre az
énekre [illegible] mint [illegible]
Magyar [illegible] a Roland ének [illegible]
Gróf Teleki László [illegible] Könyvtárában [illegible] maradtak

11. Második nyomai maradtak fen a' M. Nyelvnek
I. Istvántól fogva 3ik Andrásig.

Kevés van ugyan fent, de [illegible] volt [illegible]
1. fen maradtak Magyar [illegible] az [illegible] egy [illegible]
egy [illegible] könyvet lehet képzelni. [illegible]
[illegible] Magyar nyelven

erdőbül a két Dialectust ki lehetne tanni, de kis jeme-
lőjén. Nagyok nagyon nevetnek bennünk a' szép tárgyak
tőrekedés miatt. De azért ez szavadra kivül is mi
vagy nincs nyomunk Nemz. Nyelvünk. P. i. Jance Sirva
Malkud a' Sol birunk a halotti beszédet. mert
ábrahán fogva a' Papok a' tudatlanságban, tőrö-
multunk a' szavakat. egy Miso mondá Königsberg fen na-
vadt, ezek a' gondolatok fellett s hosszabb, a' más fegy-
ver fellett egyszerűbb fogol. Más ezeket Lőbe-
gult Rivay Mikloss. Ily szinü Nemz. Antigyn. kitha-
Jánó Keresztyén K. Janos Apátságé volt, azt De-
nedictinus ikoatta. Miso mondó königsberg. Bremen.
Katensi Propsságon ikoatta. egy más fogva Apá-
tsága. 2. inod. tartisten alkalmazva a Benedictinus
nevetet. Abbatia S. Joannis Baptistae pieta
Dunavan fitnu. Sokra vagy tőrés nagy. Kilö-
nő szerzője az a' Magyar Nyelv. t. arra a' Latok Nyelvem
ollizja ely. adjuk az gondolatot a' Magyarra volt
Fót Pap prediketője (milont. Turkos) tagad
katostlan igazi szegi Nyelv. Magyar gondolat
tsa egyen K. Ofig Koronag Nyelvnek. Ellen gyü
elevenek al szegi 1787. egy gy dnak fenlata az O
Testamentomb szerzőtt a Deti Königs tanja Rivay
Malkus Mennyja vette ods a' holtra

4 Béla Király leánya, Margit Apácakolostorba. Kiadta
Prag ezen évi Vita S. Marg. Mihai
mon beata Margarita virginis
studio et opera scripta. Socii Jesu Tyrnavia. 1276.
gyűlt Pesgauenne írva a Bétri Könyv Sában (Legenda
s Canonizatio hol írattatott) de onnan valahol lopta.
Különös szentsége a Magyar Nyelvnek, az, hogy Bened. Franc. Bencés a
Apáthák voltak, kik számára a szerzetesek imádságos könyvei írtak.
Kantnariai S. Tamás élete, S. István, S. Imre, S. László, S.
Erzsébet élete említtetik. S. Margit olvasta a Sabbatonak
a S. Atyák életét, szentek legendáit, Boldog Assony legendá
az Evangeliumokat, és S. Jakab Apostol életét. 1200. körüli
és végén. Nem igaz, tartózjék a tudatlanok írni és olvasni.
ennyi nyoma van ezen,

3ik időszakaz, a' Különbféle harczokbol valo
do Fejedelmektől a Reformatiorig.

12. A vallásbeli M. Könyvekrol mit állítanak Robert
Károly halálától kezdve a Reformatio kezdetéig?
Legnevezetesebb (1363.) L. Mária Királyné nőtt S. Szerzetes Sze
Sebül nőtt szűz Brigitta által a S. Írást M. nyelvre
lefordittatta, ugyanis a Hárfaszó — Magam vigasztal
ora, mit Inquisitorok, ha S. Írást M. nyelven a' világi
ek ne olvassák, ennek tőrdéke felvagon a Bétri Király
Könyvtárban ezt 3 szor leírta Révay. — ezek Horai-Király
nál elégett, a 2ik at Sándor István, 3ik at magának
vitatt papen. 600 ft. kiváltotta irásait.

Ez lett volna az Antiquatate Thurg. 2ik darabja. Ruth
Könyvén kezdetik, az Ó Testamentom, tsak közedelidben.
Ez a régiség gyűjtője azt a Kálvélchodjt, t. i. K. Jnó, a Catholi-
kusoknál is volt lefordítva a Reformáció előtt. Hanyma
t Sigmond Király alatt is fordítatva Magyarra a S. Joan
nethy részére, mint Káldi Istvánt kiadván a S. Szent Magyarul, s
intés ád, melyik ewlitt Lakassott ez királyt, Anno 400 ott
Dósai László Deákon ct. Tóth Klastromiak a ct.
Szőst is fordította Mátyás alatt Magyar nyelvre
erről mondatik t. gyol az Elefánt Paulinus Klastromb
is tudjuk hova lett, Jankovics nyert ebből a fordításból
4 levelet Jó Sisi Jordánhy Kanonok Uraná az biblia
a Rút Könyve végén az ev fiana le volt irva, a levé
(383.) Dst elhagyád, mint mi is fogtuk az sehát
is a Dósai fordítása. Ereakisül ifjúi fud Erődie
van fordítva az Egyházi Lettre. Prag Egyig 1478. Janu 27.
írta Corvinus Dániellhez t ő nagy forgatja sokszor,
(1469) Aranyosi János Gellértnek kés iratit, kal van
tudjuk. Ferarius Sigmond, ki a M. Oszag Domin. Ches
Historiájat kiadta, ewlitt mondja t bizony Freis
Tál Veitinji a S. Magyt v. nyel fejét Apátnak fiává
va 1474 le fordította. A Domonkos szegtagin
ci szabb — ss a Kerivat Biblia ó naila vigy
Ferarius a Jó idejéig ki adta a jó mondjaál

a' Világnak' ujjon olvassak' az Eghajnak' az gondolatnak
Josef Császár' alatt a' Klastr. fő' szerzetes menedékhelye
elszálláttak, a' Klastrom Bibliothek. elpusztult. elfi
vott Dóhnis (Besonyi) Labot, a' ki Magyar Nyelvű
Sírek Istvánt Krónikájat' sorakta legrégibbnek. Kovács
a' Degi Jó Emlékű 1605. egy Magyar Imádságos Könyv 1508.
egy más 1500 elején a' Mauriti Museumban. 1516
egy Magyar Imád. Könyv. Gyöngyi Károly Cátiz ajándékozott
bis 1517. egy más Kézirattot, tyszk. Domonkos élete foglalatát
a' Debrek. Ref. Coll. Könyvtárib 1519. Magyar Kézirat tyszkrata
élete találtatik. T. Gundrovics N. Könyv Gyűjtem. 1522. egy régi
Magyar Kézirat, a tyszkrépére szent Anna élete, szépen kifeste
Egy kuri Szekerünk. van egy Kézirat szt. Kristina élete
szt foglalja gáz 1526 ezt kézirat szt. Teleki elsőre
Legnyabb imát egy régiségre ajándékunk, melly van Anglia
Dávi Filipp gyűjtemény. de Gergely Dialectusain Magyar Nyelve
Henell Gustav gyűjtötte Europa gyűllésére, s felyezte a Kézirat

B-Kert. Mit tudunk a' M. Nyelv Kelettől mint Ko-
rónfers s Diptl. Nyelv Kelettől I Robert Királyrol
kedve a Reformatiónak Ezen idő daltat alatt a
M. Nyelv. Karsi nyelv volta mi a dolb időkb. M. Nyelv vátoz
a Magy. Szedelmeket. M. Nyelv fontal a Lanatlanyat az Ol.
gulcsak, annak mutatj az 1. szedanak az idő chadak Robert
Kiralj olak volt, Dani nyelvemgkindett, mikor bevonatta
tott. a Papa Kovesa imsa ilyet Romai Kulöll

bizonyítá t. Rohr Dániel úrnak, és kiadóit, azután Gelber
a N. Nemes Magyarország, s fő Neg. Lajos más-
N. nyelves grammatica fenn maradt id. 3 exemplárus
s törvény könyve, a törvényhez szabott vagyis
vagyis diploma N. Ugyanabban évben Impériumnak
mondja t. a Tábla Direktor s nagy szellemet N. nyelven
gyarásztatta (Cserevszki Lőrincz) Pesten Kovatsics
Mezsor Mindszöly 1799. évben Budán kiadta Tábla szerint
Csokonai Vitéznek Daniel Magyar gondolkodása, a'
d. Szigmond d. Albin Vezsnyi aire tartott, és gyar-
mulhatott a N. nyelven, ezeket fáma leszünk. Sajnálom
gondolkodásait gyűltettel gyűl a Rf. Andrei, tőr László Bosth
Szemelyegel Fridrik udvarának, fürgettel t. a Dsmeszk
vissza hozassa. N. Rf. t. a Nemzi nyelven gyarmatja.

4th idő Rakam

15. Ropes Kurczyol a Ref. Keresztény mik állott a Litteratura köre?

16. A Ref. ároknál, kikart elfogadták, az Iskolákat jobb karba helyezték és a Nem nyelveket a Isten imádás nyelvévé tették ennek gy tartásával a Romai Keresztyén Catholikusok körött is.

A' 16 káro keresztén jötte be Luther M. az nevezett Ref. es a tanítás jól vége fok jórade ing fok sorsnak is kitsegje volt, vagy a Catholicus leszott volt, t Ref. az Iskolba kezdete a jobbításokat, Lymon alatt a Constantini Basileai gülekezetben tőrzetek, t gyjobbítassanak. Refor. Melanchton a Nevelés tgjánál az Iskolánál kezdtek a jobbításokat, Capistran Olas Bruno predikállásaia 40,000 ő gülo ösze halgatni, dőn M. Iskolára jött, ugy vártak a az Egri Püspök kéri (írás a levél) t a' ő Étre vak, ast kiving gyűl, hacsjon Hunyadi János Gubernator hívja Erdélybe, Ifgszége szerint tsinyt, de hacsjon felszámoltja. Seminariumot az Iskolába is voltak. Melanchton is a Reformatorok voltak a kik az ekit 4-5 kor p. a Tolnai Iskolba tanulo volt, ten Ének kellett a Biblíae olvasni, ast fanitottak. a Capistrát fordítani a N. Szt. kellett nem predikátiokat, az első Reg. egy indult ennekes kapitetek tyatk a Catholicus gazdt elbolait gu nyoltak. Ami is vegrdelmes ugyelet kezdte a gé tudományát. ezzel emlekezik Molnár Albert az ő Biblia könyve bevezetésben neve alatt kiadott. Kérdésnek voltak a latin Caput a tőlük hibás vélemény ztrafolt ráspens a N. szt lefordítják szétszórt Biblia. Ellenben. Kulturfrenszége volt a Cat. Eg t akkor sok jelés is tudos fő Papja volt, mint Olah Miklós Prantius Esztergom Erzsebet. lenek az ige szerint kőrszétszórge volt t Telegdy Miklós Kiélt Nekrony Rhetor. tanitó Kiválhlyis predikatio át — tőbb irly az Biblia gy lesén és Octavián kipolgálnak át ugyszte a' kirledvesszegen Püspökiegat szemlette az ős hallgnak jélszíl daja az Orthographiam. Crisan Monostorius

Tobb más az ége hallásig nép elmenesely fettel de
ghell voltam t. a. Cortezainak szálltak.
Melius vz Juhász Jacob, David — Dsenemiben Eke
Telegdi James Tolnai Dezsi Gaspar s tött az Rel
szépen a L. Prost tőlbsa kiadtak, az egyben az
szépen Bécs. Kőnyv és versekedő Theol. irásokat írtak
legindább elöntötte Magyar s Erdélyt Kiágot Char Evang
Bredik. a li Typogr. in allitott legindább Enekeket nyom
tyttak abb a kotonárlado Magyok legindább fiettek. Cred
vzelfogtak Erdélyt kőrül bolay és pádárjt mennek
mensok pi egyben elvesztek. Legjelesebb tűmény
volt az Uj Rel Testvül sylvester a Erdélyi James
N. Grammat. t. vj Lugosbn Nádasdi Tamás Nádaspán
pártfogása alat Kapjenz latott fiatz az Uj Tes
mazt fordítta a. Ez a Sylvester igen tudós férfiu volt utolt
az Dési Vsholly Nádasdy pártfogása alatt Botztány
lisa Hermenertile Professorai lett, s Grosa fordítás
jobágot hagyott. Grammatikája ez marad. Debrecenbe
Lindza Karinthy Jos. Sylvester után Dentedi Sebly Istvan
t a Soltár fordítja át, s Kronikája át gát neveretszpé
tette, azonát a legrégebb M. Könyv a L. Istvan jobb
Egyébül az Könyv Konyát Benedek Kath. Papszal
vagyon gába fogtal s. Bálbogs levelei ly Kradhot
1656 jelentg, ez Konyát tsak figaritott, ugyals
Szt. Jábornak (ezen wöl) Uj Testamentg Vocabulg

a Vacab tak hozzájemény, a mit utóbb Kent
Molnár, Lobenkel és Barisfalvay Kent folkelgyö-
kölleszegre vittek, de ez tak inkább hozzájemenny-
mint Lotár vitak. A 17 Márcz Bécsben Bécs gö is
elhagyá Rel Kulöstöl hazamenvén, de utolsó a Roma Kath
hitre átmenvén, tudománnya gyűlése az elsőséget. Ez
a Bécsben volt a hi mint már egyszer fogette a S. Jós Tr. hiádja
Szántó István Jésuita dolgozott, de el is vége-lettein Kát-
gyűz vitte tőlellesszégre, hol él a Kath. is ment a hibaktol
de magasságára nézve liláng erdemi. A Bottgt. 16 s. 17.
igen fel fordítgait adták ki a Sz. Irásnak legar Bécsmánnak pre
dikátori maradtak fel, tzel a Jéfiáz elöadásnak jéls pétlai.
Már akkor fel Könyvel bolvak, mellette a Vallás vezérelvet
szigye a N. Szombati Fő Iskola fel állítása át is a szentszéklen
gondolkodás, s a Deák nyelvbe szemén ezen tanultak, dent a Magyar
Nyelvet elmellőzték. Szokta a tz egész József Csáfrány is, igy
a N. Szombati Fő Iskola felállítgatolyg a mint a Tudomány-elő-
ing a Magyar Nyelv

17. Kird. a M. Nyelv. az Austriai Ház Uralkodása által
birtokságba tétetik 1 Ferdinand, Mátyás 2 Mátyás 2 Ferdinand
Erdemei, az ellenségskedő át is nőt a M. Nyelv Kelete
dor a fels. Austr. Ház a M. Nyelv 1 Ferdin. alatt gyűzve, a Lengye
mellett borgolkodó az hitletlér s a M. Nyelv a fels. Austr. Ház
uralkodása alat egedes Sifog vehni, es fel egészlen
kis — horott, fulibe menvén az a Király bisonyosi a Lette
Eis rendkeli levele el hog ő i — ezen nyelves Szentszám
fogjak, s ezen időtol fogva 1 Ferdinand M. Nyelv

a M. Nyelven pár fagyos a'la vette, gá'n tanulva, de fel'épper
szerelei a M. Nyelven tanittatak, vévén mellzéh a fö szenvédé
magja. Ifjabb, mint régen in Grammatikabol tsuj tanitatak
a' nyelvet. Malin Birgyol vilagra mondja. E a M. Nyelven tsak
az ördöm fiai a's halálodar feletto halotti beszédeket
annál inkább mint a felszó a M. ollany volt. Fölh Königs
vagyunk fenn a Dóts Könyvtáb, tzelul a Magyar tsak gá'nda
val szóki, tzelbe azolt nevais tulyidon kezével be irta
I Mátyás Király ki a régi Pénzeken elöfiján Magyáltörvén
vagynak magyar Moralanokok. — Ugy a M. nyelv Diplo
matikan nyelv lett, sőtt 3 Fiu van Magyar levelés a fö
rös Grafiska, mabb ha a Tzimu szerzőgadt. Ke
szöbbi idol Maria Theresiaj alig valóban nyomot, ha a M.
nyelvet tudtak volna, O kulönös holádásajabol denk
ggemelent tanitatta magyarul. — Mint réktöl a Magyar
tudom kelete Erdélyben igen gyelömenetek tett,
azzal dicsö gyelos idegenitta M. nyelven. Diplo nyelvé tettek
kulönös dicsiences Erdemel Doboczi, Bethlen Gábornak, Ra
Kocziyatok. Igen kare Magyarok sok Deák favok vagynak, de az igen
t a Erdélyi Kormány szénnel fenti hivatalt is viselhetett ha ma
gyarul nem tudott.
18. Tudományos tekintetbol a Ref. utan Josef Csáfus general
Kodafáj a M. nyelv elömenetben, de a szinmatt Lib agan
ban is tudom nemzetszeretetjel igen tett igen gyelome
netelket. — A továny Kelöni Kanonok Veranczics Magyar
Historiaja Magyar nyelven sok kerisztek tak mint Erdélyi Ge
rizdi Ursi Konyvecze mint a Bécsi pápai Szent Szé
nek Tudomány - p. o. Dera András Melius v. Juhász Istvány

Lipsay s' többek. írtak mint egy mellékfolyóra a Friedairt
ezekbe Filosofiai Tud. a' mely gát Apáczai Csere János
gimnáziumban tette Encyclopediájiba a' Régi Tudomány
sok irójának elő írások, de általán nem lehet mondani hogy a'
Magyar nyelv ez elő menetele tett volna. Igaz ugyan
valamit, de pontosan semmit. M. n. a' Schamberti Bol
felállott a' jó nyelvűek ügyelő tartek a Deákba fordítva
ugyanúl Mária Theresiát Orsolya alatt kezdek a Magyarok
előbbre törekedni, ennek a' Tudomány Littoratura adott alkalmat
tovább Nagy Kara III Lajos alatt gyűlesett, behatott az
olvasás szeretete M. Országba is. Ezen négy jó tapajunk a' Dor
kodva Eseket Déli Ország Lomnet néhó emlékezem
ezekre fent tűz gejedett s Dalok hamu gyalálatott
Ő volt lelke az egés s Dal Déli versekre is.
Ezek felelgetnek a' M. nyelv szeretet a' kifejlett inkább Mecsbe
ert. hogy Mária Theresia eddig állította fel a' Fest Orsó szegat. Erát
Désbe édesgette a' Nemes Magyar ifjakat, Követségbe küldötte ódat
mint Curiosat, innen tanult a' kis Dáchi, Deseuye, Csinyák
Mihály, a' kik sinaszbb iskolával kezdik Környeket gyűj. a' M. Nemzet
Eddig rendetlen a' L. Dal Szenvedő Szenvedő Jeszai s gyűlevelni és szere
a' Magyar nyelvet és a' Jésus Társaságát. Molnár Dáchi Kalá
Dávidot, Rajnis s' más jó szilgáin Lendyt, Illés s' több más okat
glehet emlitteni. Ezeket más a' M. Tudyak. ha M. nyelv
kifejlésivel boldogabb időnek kell következni, mint
mint Theresia a' Jó szolgáit M. Szom Budára a' Kisázi
laskhelybe át tette. Nagy lőmunkát tett a' Tudomány
ollyanok írtak magunk a' kik igen jeles tudományok
volt, ire mgs Dáb van Alias a' Kara essö vendépil.

Országai elöljárói nélkülözve visszahivtak, és summa pénzt utoljára fel. Erre lett Gróf Károlyi Antal és nékünk emlitni, kinek udvara fénylett a Fudsól Országja at Ennek fényei alatt fejlett ki Révay. — Herder szivelve l a M. nyelv a földfinnérül és fodu elfog enyészni, és ellenpa nacskodtak sajnovics, Dod Péter és mások.

K. M. Ft.

5ik "idő" Szakasz

József Császár halálával uj életet öltött a M. nyelv be hogy az a M. nyelv tudományos kifejlésére a fordittatott paprovodások. — Ghalván Maria Theresia fia József igen nemes lelkü a tiszta gondolkodásnak hívelett barátja, Oskolázza Erdélyen minden fok és gyött sépszat hadnak ujitásokat hozott be szomszédjaiba. Es különös idegenkedésel viseltetett a Deák nyelv ellen, azt kitte ki a polgárok a végrendelet idegen nyelven adja ki, irtozott Neonak ezen tettétül és rendeletet igen apró betüvel irattván gyö lehre fejez sette ki, hogy a rendeletek gyö setolát kemegyen kusette Német Ország szinen, Mo Ország M. nyelven adassa folyt tatni, és vissel rendelet kiküldött a M. Cancellárjához. — A hol nyelvel vö élt a Kormány dolgaik annal jele, hogy az olyan szinet g gy ered, azt irjai más rendeleji at ára régi k. da bendelgek Nemzeti nyelvre lefordittassanak A Fejedelem ide alatta vö Nemzet nyelvén gy tanulhatja. — az a Cancellaria a'ty a M. Nyelv behozatását alkalmaztatta — az Oskolai Tanitás is Német nyelven folyt; a Csáp folke vülve mondva Révaynak: a Magyarok ezt fondoljád, hogy

ép a M. nyelvnek, de minden igazak, ghináltan a M. Cancellár
Ekkor ten ér mikor egy volnak fellétek, a tudjok gátol vezettek
gőzös élibe a vezedelemnek! Jszak s' forgattak a Franciá Ar
tének Kongvekat. Mindent hamar elszt tenni, Kevés idéig utszálla
dott, halala előtt 3 perczen kivül ten vissza vont. Gát gnen
Koronázatta Maga nyelven igen a Nemzet, t gát gnog a kifovar
tatni a kövedisö Orszg Gyűlés

20. A harmi Törvények fogetil a Ma Nyelv elömenetele
de az irók mig tenkor a pegünyelb fostinfőfiudbol állanak
fosef Cs halálával dengelő élet de filig élet jött be. Magyarra
lett tenni, de filig Magyar lett. A fő bécs Ausztriai fol he
lett elégetek, Magyar mihát kerdel viselni et a fő fiad t a
fiep nem. De azok lil a Nemzeti Karakter parodokal gátsid az jeg
intolerabiles forent Hungari, Li quantus primus impetus
tanta vis & perseverantia
Arés ez M Coetta a M. Füres halara türnel nevezte.
Leopold vipatette a Deák nyelvet, Törvénybe horatott, t a Magy
nyelvet de oskolába tanitták. Fogetek egy Magyar Tofaj
felállitájrol a Törvény ghoratott. A leg zavább emberek
tanitottak; itt a bécsi fő oskolák is volt kiges a M. nyelv tanitó
kidolgozni a szendfest. Egyik volt Mittepracher Lajos
a másik volt Kraft.

K. A M. nyelv kifejlődése a tudományok, tőrsek és credetiségre

A'M a tud. kifejlődésére, az egyhaz alig é'nek igen sokáig elmenesztette tett, a'
Romai Cath. Papjai a deák nyelvtől fogalmatlanok voltak a'gy gondolkodás szent. —
Mindazáltal az egyh. igen szép elmenetelt tett, az első Alexander a Gy. Ala
nad — az ujabb idők Horváth János Veszprém-ittal Bispének — —
Vagynak egyébiránt is, le mondatlan a' bécsi nyomtatás ala, a' Bécsi tudo
nál több elmenesek sett 1798 — 8 felé elvégeztetett, hogy magyar
nyelven tanittatnak tollnyira az tudományok, tanítók könyvekben
zaal irsak, Máson István Kolozsvári — Toth Ferenc Superin
tőbb Theologiai munkat iratott, A Debreczeni Tanito Iskola
Budai Esaiás, Varga, a Catadial Eörül Szatmár
Aronth az Eglisi elöljárók más részül gőzat Bátori Gábor
és Kolozsvári István különlátetted jó gondot legtöbb
A' Törvény tudományh is szétetted próbák a' M. törvény
volt fogyal. Gőz Ills, Csövek István, Szlemenics Bál
jels mag. Munkákat irtak, mely időtt deák és M. nyelven
gálkorvoltatnak. Ujfaluti és Fluder Mak szakaszt kivétel
az Orosi Tudom. korább fejlődtek ki, mit az egyhaz és törvény
tudományok, különös idem Rát Sámuelnek sende
tanitója, az Anatomiát, Dobák mesterségét, Dabóságot
is a M. Praxist jól tudta, követte nyomodat Nagy
Deme Ferenc Ur, legujabb pő Gebhard és Degai Bál
Urak. egyik Anatomiát, a' más tanitványi pénzen a' Sebész
Neveres Prof. Schuster Urnak bizgyágra az Orosi és
Chemiam megír pavahoz szabásra a Dolgaldes
dés tudom. legjinkább a Mathesis neve elröstetés
M. nyelvre, elő volt Dugonics ezen Iskola sende
tanitója 4 darabban. jels Markovics x

adott Kiabbée Ferenc is. Ugy a' Természet tudomány-
ra nézve Varga Mátyás, annyi szerencsés ujitások-
ban, kivánatos volna a Magyar szabadság szépet.
Legelőbb jött be jön a Dölcsellő tudományára Gyet Jósef ur.
— Más szépe a kérdésnek a' nemzet.
Der Litter. author levelet a' portára, ha — — tudósi munkáit mutatni kaj-
tabnyire fordítások volnak, — jó szánt is tudósai szánt gy a birodalmat lehet
mes az hogy t. tőlled a tudhat, mint a' kultsb. hosta, az hogy t. a' kivel
a' vilet nit ajánlanek, Angolt se — a' Magyar gondoselő adott a' Magy.
Jóvi szánt is birodalmat van, ahá mikjen mindnár leggen, —
a' Magyar egy tiszta kevélység lappang mikelt völl nyelnek tud, a' jócz ne
befelli. Legünk előbb Velenczeiek, arostángi Kecskyenek a
Tridentumi Körek

Magyar Litteratúra

Kassai Kir. Akademiában
tanittatott
1819/20 ik Esztend.

Summa eor

A' Magyar Litteraturának 2dik
Gyakorló Része

Mi a' Stilus? Minden beszédben kettőt veszünk észre a' gondolatot
mellyet az író jeleníteni akar és a' szókat, mellyekkel jelenti;
a' tapasztalás bizonyítja, hogy ha ketten 's számosan azon egy dolgot
festtenek, kiki más szókkal más renddel ejti-ki magát, az az 1o
kinek kinek más a' Stylusa, mert a' Stylus csak azon
különös módot jelenti melly szerént valaki gondolat-
jait másokkal beszédben 's írásban elő adja, mind a' kettő-
nek ugyan azon egy regulái vannak de mivel az írás-
ban marad az közönségesen nagyobb figyelemmel teszik
a' Stylus az írásban rendesebb és csinosabb szokott lenni
mint sem az élő beszédben

Mellyek a' Stylusnak fő tulajdoni? A' mint emberek szü-
letésekre elméjekre neveltetésekre állapotjokra nézve
különböznek, úgy különböznek gondolkodásokban
különböznek Stylusokban, de még is minden író abban 2o
meg egyez, hogy az olvasó az ő gondolatját megfogja
azaz éppen azt gondolja, a' mit az író jelenteni akart
tehát az értelmesség 1ső fő tulajdona. 2or Az olvasó
annál könnyebben általlátja az író gondolatjait men-
nél figyelmetesebben olvas, figyelmetesebben fog ol-
vasni ha az író módja festes 's kelemetes, tehát a' ke-
lemetesség 2ik tulajdonság. 3or Az írónak gyakran szán-
déka az, hogy az olvasó ne csak megértse az írást
hanem meggyőzettessen annak igazságától akaratját
arra fordítsa alkalmaztassa, azért 3ik tulajdonság
a' hathatósság; a' többi tulajdonságok ezen 3ból szár-
maznak

Miben áll a' Stylusnak értelmessége? A' Stylusnak
értelm. abban áll hogy az olvasó az írónak gondolat-
ját az írásból tellyesen általlássa a' beszéd tételekből 3or
ezek szókból állanak. az értelmesség tehát ki terjed
1ör az egyes szókra 2or az egész tételekre 3or a' tételek
elrendelésére 's az egész beszédre. különössen az egyes
szókat kétféleképpen tekintsük 1ör mint csupa jeleket
2or öszve kapcsolva képzelettel mellyet jelentenek

Ha á' pókat ugy mint pipa jeletet akarnánk elhatalmasodni
minden képzelettől akkor jó gondunk, hogy á' pó tipta M. pólé
tipta M. pó-t az melly á' Magyaroknál mind együtt nint iráj
élö bepéd pokáj rau ki' illyen pókkal él tipta annak
luna, ellenb tiptatalan arc, ki ott-is idegen pókkal él, hol fe
vannak á' nyelbe gyökerezni. M. pókat. —

Mellyek á' vidékbeli pók? Vidéki pók azok, mellyek az or
pógnak tsak egy réjtely vannak pokáj, és ha á' vidéki pó
kellyett orpág peste nint más, akkor vidékivel élünk, p.o. A
mint: interpunim: pókor: ffatua. 2dr Ha á' vidéki pó kel
orpág peste más pó van pokáj, akkor vidékivel nem él
letünk. 3dr de vidéki pókval élünk akkor, ha többnyire
idegen pókat élünk á' vidéki kellyett. p.o. koronfege
ten varga kellyett mondják Schuster.

Mikor élhetünk idegen pókkal? A' M. nemzet á' tiv
tatok, és tudományokkal idegen nyelvel élt, á' terme
szeti termésekben tsivül á' M. kevesset termesht, meg-is á
Nemzet pók ollyan tárgyakkal meg-ismerkedett, melly
nek élünk hírét sem hallották, azért á' mostani vi
lágh azon pókkal nem elegedetünk meg mellyeket
hogy Orokonaival pólják, kiagánya, nagy itpánk
ló-háton hortatta ki Szithiabol, az uj tárgyakat ne
verni kellett, néha ujdon uj, az eloll soha sem hallott
pó jött pokáfba. p.o. dohány, puska, ágyu, de az sokat
ritkán történetik, gyakrabban az idegen pók á' M.
á' maga nyelvébe ál-tal vette annak lassankint M.
hangot adott, illyenek p.o. Angyal, karabély, lekrekye
illyen pókkal mind eredeti M. pókkal ugy élünk
épek ollyanokkal mint nemzetek-is, javasolja Cinti
liany: Multa, igy mond az á' nagy nyelvmester: ex greco
formata nova ac plurima a Servio Flavio quoque diva
gnidam adnod. vidgus, sed eus x essentia, quae tlegen
passennemur ñ video, nisi qd inigni judice adve
tus funnyideos, pauperlate pauper, laborem. Meg
egyez ebben Horátzi-is: Sot vannak némelly idegen
pók, mellyek minden változó, nélkül foraznak á'
M. nyelvb, és ritka ember vépi épe azokra kide
genségét, illyenek p.o. Cáfzor, Korona, Jus, vége
nye p.a.t.

Hollyek á' tellyes idegen pók? Tellyes idegen pók azok,
mellyek minden betti változás nélkül á' M. nyelvb fel
vettek p.o. Chania &c. ezekrol jó regula, élünk azok
kal mikor, Koronyosjak vagyunk, hogy hellyettük mind
más, M. pó, különben 1mo mikor az ujonnan faragott
M. pó fenkinél futy pokáfb, akkor az uj pó á' bettéd es
elnét kellemet tongója, az olvasót kedvetlenitj
szerentsétlen gondolat vók tehát Dárdafalvai Dá
vidtól, á' ki figyártjában minden idegen pót gya
kirzott. 2dr Mikor az idegen pó régi diöktól pókaf
van á' Mostanál és azzal más nemzetek-i élnek p.o.
Kancellária, Methaphisika, Politika &c. 3dr Mikor á' M
pó valamelly alakjon képzeletett gerjéjreme az olva
sóban, p.o. Konfiliarius, Kiemoi Ilk helyesen jegyzé meg
hogy Nevetségessé teszi magát az, á' ki á' Kancellária
korlátonak nevezne, noha igaz, hogy Cancelli hagy
nyarol Korlatok. 4dr Mikor á' M. pó az idegenek
elnét kinem ejti, v az bevett analogia ellen
hibázik, illyen p.o. Gyalázó vers, Gasquillus

Hogy tesünk választ á' régi, mostani pók közöt?
Régi, vagy inkább megavultt pó az, mellyet más mint pobol
a pokátba, ezen pókról jegyezünk meg röviden. Ha á' megavultt pó
kellyett mostanában más M. pó van pokásban, mostani póval élünk
ezek á' pónak egyéj erkelme á' pokáftol jüg. Ha tehát valamelly
dol o pókáj frantivetett, mint annak többé erkelme. 2dr Ha á' régi
megavultt pó kellyett idegen pó van pokásb, inkább á' megavultt
pó kellyett hozzunk élétre, minthogy idegenel élünk. p.o. Helytain á'
Kronikájában igy ir: Mátyás király futó követet küldöt, és
mak vas levelet adott, á' tábor pénzlek, vagy kelfö öczjit az ellen
ség á' Dandárhoz kalaptotta. Fukór ember, pénzlatija van,
garmat, Colonia. Deli ember, Javallér, dáliáskodik, gavallérkodik,
mi kell meg-egyezni á' pókról á' mennyire azok képzeletet jelentenek.
3dr Minden pók azon erkelemb vagyunk, mellyek azt az pág peste
nemi pókták, mert ha azzal más képzeletet kapcsolunk zavaro
dás támad p.o. ha Hallám helyett, habot, ha pereset helyett
szerelmet mondunk. 2dr Noha á' hason-pók egyformá erkelmek
ezek tehát ezek meg-is egymástol különbözenek, azért borga
lomalart válaszunk, mellyt ezzel á' képzeletnek megfelel. p.o.
az ehelöjt nem mondjuk Bolondnak, á' ki bosonkodik az haragu
szik, az nem mérgelödik, igy különbözik egymástol dombo
part halom hegy

totfolyás, motsár, tó, posvány, ſeprédék, ingovány.
Mikor ſzorúlunk új ſzóra? Tellyesen új ſzó az, mellyet meg
az előtt ſenki ſem hallott, rész ſzerént új ſzó az, melly ſzó vólt
1dik már az előtt, de most más tárgyat-is jelent. p.o. Szék, kör, [illegible]
vagy már a' fenállót gyökérből ſzármaztatott. p.o. négyze
(: Quadratura :) tellyesen új ſzót egy író nehezen hozhat ſzokáſ
mert nem lehet olly nagy tekintete, mellyel a' nemzetet arra bírj
hogy azon ſzóval köz akarattal éljen, p.o. Dajka a' virtust égy
remek odájában ténynek nevezi: de ritka, ki őt követte; inkább
tehát máſképpen pótolja ki a' fogyatkozást vagy a' fenálló
gyökérből formáljon ſzármaztatást, vagy pedig az idegen ſzót
magyarosítsa-meg; illyen új ſzókkal élünk 1ör mikor olly
tárgyról írunk, mellyről a' Mrok az előtt még nem írtak;
p.o. Dugonits és Bede midőn Mathesist írtak. 2or Mikor a'
rég ſzó a' moſtani képzeletnek meg nem felel. p.o. Ezredes,
Százados, e helyett Obester, Kapitány 3or Mikor a' dolgot
most találták fel p.o. Telegraf, gőzhajó; 4er Mikor a' ré
nevezet elallyasodott. p.o. Marha helyett drága kints. 5ör Mik
tellyeséggel nints ſzó, a' melly a' képzeletet jelentse. p.o. [illegible]
ſzörnyeteg, ſzörnyes, monſtrum.
Hogy kell formálni az új ſzókat? 1ör Tettyük által ide
ſzónak értelmét egyeneſen Mra p.o. az Electricitast Moha
2dik István Gyántázatnak nevezte. 2or Formályunk ſzárma
zékot a' fenálló gyökérből p.o. Kényesőrv, amalgamatio
rugósság, Elasticitas. 3or Néha a' már ſzokásba való ſzót na
különböző tárgyra alkalmaztatunk. p.o. Henger, cylinder
4er Néha két különböző ſzót öſzvetesszük. p.o. Hévmérő
Thermometrum; Mohkék Tinctura Lacmus. 5ör Néha nevet
adunk a' tárgynak annak tulajdonságából, így lett hajdan
a' puſka, a' gyilk (: ſtillet :) így moſtan gymnotus Electricus
ſajgató hal, Myrmeleon formicarius hangyarém (: [illegible]
6or Néha az idegen ſzót megmagyarosíttyuk az az M. hangot
adunk néki p.o. Salétrom, Karmazsin, Dinka, 7er Gyakran
új ſzó támad ha a' Haſonſzóknak (: ſynonima :) értelmeket
bizonyos tárgyra meghatározzuk p.o. Billangó, papilio,
lepke, ~~lep~~ ſphynx, pille, phalaena.

Honnét tanúljuk a' tiszta M. ſzókat? Az értelmeſſég megkí-
vánnya hogy tiszta M. ſzókkal éljünk, vétkeznek az ellen, a' kik
ott-is idegen ſzóval élnek, hol igaz M. ſzó van, azonb azok-is
vétkeznek, a' kik minden idegen ſzót erővel-is Mra tsigáznak.
A' Német nyelv mint a' M. igen termékeny a' ſzármaztatásb és 11
öſzvetételb, mégis a' Német ſok idegen ſzót megſzenvedő nyelvvé,
's Kampe nevetségessé tette magát, midőn ujságaiban minden
idegen ſzót németűl tett-ki; a' tiszta ſzókat 1ör az élő nyelvből,
2or a' jelesebb íróktól tanúljuk, különöſen a' Meſterſzókat
(: voces technica :) azoktól tanúljuk, a' kik valamelly tudományt
egéſzen leírtak, nem pedig a' kik tsak arról emlitéſt teſznek
oka annak az, mert a' ki valamelly tudománynak leírá-
ſához látott ki kereste az az élő nyelvből rég 's moſtani köny-
vekből, akár a' tudományh. való ſzókat, legalább kötelessé-
gébe áll azokat ki kereſni, de a' ki tsak mellesleg emlé-
kezik valamelly tudományos dologról, annak ſem oka ſem
ſzándéka mind kereſve kereſni az oda illő ſzót; innét
következik, hogy vakmerőſég minden tetemes ok nélkül
elállni azon Meſterſzóktól, mellyeket már valamelly tud
bekorott ſzokásba vett, a' helyett máſokat koholván tsak
a' zavarodás, homályoſſág ſzaporod, így nem ſzabad azon
ſzóktól elállani, mellyeket némelly vármegyék közaka-
rattal hivatalbéli írásaikb meghatároztak.
Mikor ſzabad a' képzeletet egyeneſen jelentő ſzótól elállani?
Néha ſzabad, néha el-is kell állani a' képzeletet egyeneſen
jelentő ſzótól 1ör Mikor a' képzelet magáb a' természetben un- 12
dok kietlen tárgyat jelent. p.o. félrement. 2or Mikor az olva-
sóban kedvetlen képzeletet gerjeſztene a' mit akarok, p.o. az így
igen-is jó gazda. 3or Mikor az egyenes ſzó kétséges, ízetlen
's alatsony képzeletre okot adna: p. Végre 4er Mikor valamit
hathatóſan akarunk mondani p.o. A' betegség letiporta
artzájának rózsáit.
Mi következik a' tiſztaságra való ſzertelen vágyásból? 13
A' ki tiszta Magyarságra úgy törekszik, hogy minden idegen
ſzót Mra fordít, annak hibája 1ör erőltetett az az kitetſzik
belőle, hogy nagy fáradsággal és erőlködéſſel írt, és az
egéſzen elveſzti az írás kellemét. 2or Homályos, mert az

olvasó, á ki az idegen szókat ismérni á' Mgy reájok
ismer. p.o. Chemicus Deákúl kiki érti; ha Titkosnak
nevezem, senki sem érti. 3or A' Stilus az új szók által á'
rövidségbűl veszt akkor tudniillik, mikor á' M. szó hosszabban
megfelelljen az idegennek nem egy, p.o. helyes írás és
Orthographia.

Mikép[p]en vétkezünk az egyes szókk az értelmesség ellen?
Vétkezünk, 1ör mikor az egyes szókk az ékezet ki hagy-
dik juk. p.o. kért kert. 2or Mikor valamelly szó tagot el-
hagyunk p.o. Ez á kár eladó. 3or Mikor á' szóhoz valamelly
szó tagot hozzá adunk. p.o. szép helyett szépséges. 4er Mikor
az öszve tett szót és származékot nem igaz értelmében vesz-
szük. p.o. szárnyas ember.

Miben áll á' tételekk értelmessége? A' Tételek szókból azokk öszve
kötéséből állanak, tehát hogy az egész tétel értelmes légyen
15dik nem tsak tiszta és helyes szókkal éljünk, hanem azokat
1ör helyesen hajlitsuk. 2or Helyesen szerkesszük.
3or Helyesen elrendeljük.

Mi ellenkezik á' tételek értelmességével? 1ör A' barba-
rismus, melly nem tsak a rossz, idegen szókat jelenti, hanem á'
16dik az M. szókk helytelen hajlitását is p.o. El nem kerülöd
á' Barbarismust, ha á' meditál mondom elmélkedő mondani
kell elmélkedik. 2or á' Soloecismus v. i. á' szókk helytelen
szerkesztetése p.o. szeretettel viseltetik az Isten iránt
Pazmánnal is szeretettel viseltetem az Istenhez. Illy hiba
mikor parantsoló móddal élünk á' Mutató helyett.
3or Az idegen nyelvbéli szóllások, ezt á' hibát gyakran
ejtik á' Románok fordítói. 4er Mikor az elrendelésben
azon szót, mellyre legnagyobb erőt teszünk hátra tesz-
szük. 5ör Mikor á' Birtokos á' birtoktól sok közben vetett
szók miatt messze szakad. p.o. &c. 6or Mikor ugy rendeljük
á' Tételeket, hogy nem tudhatjuk mellyik Névhez tartozik
á' Nevmássa. p.o. az á' birodalom, mellyet á' Király Fiok
rokjához mutat, az ő veszedelmére fordúlhat. 7er Mikor
á' Tételekből valamelly világositó szó ki marad p.o. Kött
á' lopásért soha sem büntették.

Miben áll az egész beszédnek értelmessége? Az egész be-
dik értelmessége van, mikor az olvasó az írónak képzeleteit
á' szókk ki fejezéséből és á' tételekk elrendeléséből
nyilván által látja, arra megkívántatik 1ör Bizonyos
értelemnek jelentése. 2or Az értelemnek tellyessége. 3or
Egyszerűség, Könnyűség, Helyesség és Rövidség. Külö-
nösen bizonyos értelme van á' beszédnek mikor az olva-
sóban valamelly bizonyos megfogható józan képzeletet
gerjeszt, ha ollyat nem gerjeszt, képtelen á' beszéd.

Mi teszi á' beszédet képtelenné? 1ör Mikor az egész beszéd
általjában semmi józan megfogható képzeletet nem ger-
jeszt. 2or Mikor á' szókk rendelése és magok á' kifejezé-
sek olly homályosak, hogy az olvasó az író gondolatját
tellyességgel meg nem foghatja. p.o. Béresnek jelenté az ő 18
barátja, hogy á' Bátya á' földjeit az ökreivel felszán-
tatta. 3or Mikor az egymástól távol lévő tételek köz-
zül á' világositó és egybekötő tétel kimarad. p.o. Még
kövéredett éllyen orvossággal. 4er Mikor az egyes gondo-
latok egymásnak ellene mondanak. p.o. Az érzékeket kére-
langozik á' ligetben, á' kevélység tsutsáját elóltani. 5ör Mikor
valamit sok szóval büszke és ~~szép~~ tudománnyal mondunk
á' mi á' józan ép probáját meg nem állya. p.o. Nagyobb
böltsesség Platóval tévedni, mint á' Mostaniakkal tartani
mert az tsak ugyan igaz, hogy á' régiek böltsebbek voltak
mi tsak azt tudjuk á' mit tőlök tanúltuk.

Mi vezeti az írót képtelen írásra? 1ör A gondolatokk és kép-
zeletekk zavarodása mivel á' beszéd azokk tolmátsa, termé- 19dik
szet szerént á' ki önnön gondolatjait világosan által nem
látja képtelenül adja elő azokat; tehát tsak arról írjunk
á' mit értünk, ollyan szókkal, mellyeket kiki ért, vagy
legalább érthet. 2or Mikor valaki valami váratlant, tsudála-
tost akar ki mondani, és észre sem veszi, hogy valamit mondott
á' minek semmi értelme nints, minden szót jól meg kell fontolni
magánosan és öszve kötve á' többivel. p.o. Ollyan erköltés mellyet
őrzeni kell nem érdemes az őrzésre, ezt tellengező képtelen-
ségnek á' Francziáknál Galimatiasnak hijják. 3or Mikor
valaki mélységes és á' tárgyaktól messze elvont képzelete-
ket fitogtatni akar. p.o. A' végtelenség határa á' semmi,
melly mindent környülkerít

Mibenn áll az értelemnek tellyessége? Tellyes az, a' minek
mind az megvan, a' mi a' végnek elérésére ſzükséges, te
tehát a' beſzédbe azok a' képzeletek 's kifejezések jelenn leſzn
20dik mellyek annak értelmére ſzükségeſek, tellyes lészen anna
értelme; a' tellyességet, 's Logica, 's Esthetica, 's Gramat
ſzerént tekintjük. A' Gram. azt kivánnya, hogy semmi
Grammatikai hibával ne kerüljön, a' Logica azt ki
vánnya, hogy a' képzeletek, mellyek a' beſzédnek értelm
adják ki ne maradjanak, azon kivül azon ſzók, mellye
a' beſzédet 's világossá 's egy egymástól függővé teſz
p.o. Péter megholt, a' fija nem igen jól felelt; mint
ebben tellyes értelem, mert a' világosító képzelet és a'
egybe-kötő ſzó ki maradt. Hibáznak azok-is a' kik
vakmerő Ellipsisekkel élnek, mellyek a' beſzédet dara
bossá teszik. Az Esthetica azt kivánnya, hogy az író
azon képzeletre fordítsa az olvasó figyelmetessé-
gét, mellyekre legnagyobb erőt akar tenni. Ennek meg
történik 1ör Ha azt a' ſzót előlteszi p.o. A' vonszó
erő az, melly a' Hajtsókg a' vizet felemeli. 2or Ha
a' tárgyat bővebben leirja. p.o. Valóban nagy lelkiere
vel bír, a' ki nyilt ſzemmel tekinthet a' borzonyos halálra
Mibenn áll az értelemnek Egyszerűsége? Egy magában
21dik az, mellynek Meghatározásai elválhatatlanok, egysze
rűség tehát az értelemben akkor lészen, mikor úgy meg
választjuk a' Kifejezéseket, hogy azok éppen tsak azt
jelentik, a' mit azok által jelenteni akarjuk, és
azonnal megváltozik a' beſzéd értelme, ha a' kife
jezésekhez hozzá teszünk, 's tőlök veszünk valamit,
's ha tsak rendjöket-is megzavarjuk, már akkor
az olvasó mást-is gondolhat, és az értelem bizontalan
lészen. Megtörténik az 1ör Egyhangú de különböző értelmű
ſzók által, millyenek p.o. tsatar, ſeb, tsere, ſzék, hiv,
ige &c. kortsolya /: vagy a' mellyen [illegible] :/ 2or Ha ollyan
Tropusokat választ, mellyeket az olvasó egyenes érte-
lemben-is veheti- p.o. Ki merítettek Szumatrai azok a' for-
rások

mellyekből Európába annyi aranyat hordottak. 2do
mind az a' mi kétségessé teszi a' beſzédnek értelmét. p. o.
át nem elég híves Poéta Virgil. 's Maro; oda hagyta
ét tett könnyekbe borúlva
Mibenn áll a' Stylusnak könnyüsége? Abban áll, hogy a'
vissza az Írónak gondolatját tsikelt mint egy akadálya ellen
megértse, ez a' tulajdonság a' tellyes, értelmességnek követ-
keze; a' mi tehát a' Stílus értelmességét megszokta zavarni 22dik
annak könnyüségét-is elfoglalja, a' könnyü Stílust
mellyenképpen világosnak nevezzük Quintilianus szerént
8 C. 2. úgy hatjon a' beſzéd az ember elméjében, mint
nap a' ſzemébe. A' Stílus világosságáról jegyezzük meg
hogy annak mértéke a' tárgy és az olvasó, például vita,
abb a' Stílus historiás mint a' Metaphisicai, és ismét
világosabb mikor írok a' tanitványnak, mint mikor
tanitónak; a' világosságra való mértéktelen törekedés
Exzentriai Erozara vezet, így nevezik az ollyan Stylust
mikor valaki minden legkissebb tárgyat-is hosszasan leír
környül állását kinn hagyja, mindent magyaráz te-
lyet, az illyen Stylusnak nints ereje, nints kelleme,
egyebb tanem sótalan tetszsége
Mibenn áll a' Stylus Tellyessége? Tellyesnek mondjuk a' mi
magában esetbéli, de a' dolognak mivoltjával megegyez. 23
vásnak mivoltja az hogy az Írónak gondolatját az
olvasó meg fogja következendőképpen az értelmesség, a'
k jedg esetbéliek, mellyeket az író kedve szerént választ-
hattyát a' ſzók a' Stílus mivoltjával az az: az Értelmes-
séggel megegyeznek akkor a' Stílus Tellyes, e' véget előí-
író, ha a' Stílus 1ör a' Szokással, 2or az Illendőséggel meg
egyez. 3or Ha kifejezései meghatároztattak
Mikor egyez meg a' Stílus a' ſzokással? Egy gondolatot 2
ugyan különbféle ſzókkal jelenthetünk meg, 's tapasztal
k, hogy annak jelentésére a' ſzokás bizonyos ſzókat
választott; meg egyez tehát a' Stílus a' ſzokással, mikor
ollyan ſzókkal 's kifejezésekkel élünk, mellyeket a' ſzo-
kás kiszabott gondolatunk kifejezésére; azért 1ör a' ſzokás
bizontalan változtatását ne tsináljuk, az idegen ſzót-is
mind addig a' nyelvből ki ne tudjuk, míg helyébe magyar
ſzót a' ſzokás be nem hozott. p.o. rossul van ezek nyelvin

é helyett; némelly, mellyeken 2dor ne változtassuk meg a' szó
értelmét p. o. Hévség, hivség, hüség. 3dor a' melly gondolat
kijelentésére a' szokás v. a' törvény megállapított, attól el ne
állyunk. p. o. Péter hatalmat követvén törvénybe idéztet-
és örömön Diába marasztaltatott, e' helyett: Péter erőszakos-
tett, a' törvényszék elébe hivattatott, és örömön [illegible] fi-
zetésére kárhoztatott. Ha közönségessen bevett szókkal élünk
azért ne lépjen a' Stilus lankadtt, mert nem igaz, hogy a' kö-
zönséges kifejezések mindig erejek, csak írjunk velek
okkal móddal, azután a' helyett [illegible] tagyaták v. h-
lunk a' szokatlanabb kifejezéseket hibátlan zárjunk,
csak értelmesek legyenek, és szokatlanságot ne igen
szembe tűnő. p. o. puszta Magányba lopódzott, hol a' néma
csend uralkodik

* Miben ál a stilusnak illendősége az irónak szándékára nézve. 2

Az Irónak szándéka tanitás vagy mulatság vagy pedig mi
a tertö a ki tanit értelmes világos beszéddel szokat magya-
25dik rázza a dolgot ne gyulassza az olvasó indulatjának képzelö
tehetségét a ki tetszeni akar az mást mulatni akar annak fő
gondja az a mi szép ami kellemes tehát azt azo válasz-
rja a mi az érzékenység be hat a mi a képzelö tehetséget
leszen s mind a többiekbe talán igaz és helyes fog nekie lenni
ki hadja mind ezeket a ki tanitani és tetszeni akar [illegible]
vagyis dolgot ad elö mint p. o. az egy tárgi tündérekben de ke-
pzelősebb elevenebb stilussal él a ki másokat mulatni akar
ia rövid [illegible] el téveszti annak stilussa vagy értetlen
mikor a tetszeni valo kivánás igen szembetünö vagy [illegible]
mikor a beszédből ki tetszik hogy az iro nem érti maga
azt a mit mond vagy értetlen mikor csak szok kerültet
elö mellyek se szivben sem elmében tiszta gondolatokat nem
jelentenek az értelmességnek ki tündöklö jele az idetlen fel-
kiáltások és sziveretlen kérdések végre tzi hibás a Stilus
mikor valaki a közönséges minden napi dolgokat válogatott
és ékesebb [illegible] adja elö

Mikor leszen az Stilus illendö az irónak állapotjára nézve

26dik Az irók az olvasó egymáshoz illö legyen azért az irónak
a maga mind az olvasó állapotjára tekintsen meg ha az irónak
olvasó [illegible] tartsa meg azt amin a szokás a mit [illegible]
[illegible] a mi a [illegible] az iro és olvaso között meg

állapotjokon más tűz irunk tehát elöljáróinknak másként haso-
nlónknak más tűz az idegeneknek más tűz az anyafeleknek vagy
barátinknak a mi az iró állapotját illeti tündérija
[illegible] vagy hogy abból az olvasó annak álla-
pot világosan meg [illegible] irjon [illegible] vig iró szo-
kodjék a szomoru kerülje az [illegible] de ugyan azon a
korban az irónak [illegible] tudományja élénk modja [illegible]
rosás része a Stilusban igy p. o. más tűz irok egy
[illegible] más tűz a [illegible]
a [illegible] más [illegible] a gazdag vagy a szegény
[illegible] a [illegible] vagy [illegible]
dása [illegible] multunk [illegible]

Mikor a Stilus az irónak és olvasónak állapotja
[illegible] [illegible] idetlen

Mikor leszen a Stilus meg határozott

[illegible] minden jegyei [illegible]
27dik leszen a Stilus mikor olly [illegible] hogy [illegible]
[illegible] semmi se el [illegible] nem lehet [illegible]
kisseges vagy [illegible] értelmü szo a Stilusé [illegible]
[illegible] ez ellen [illegible] 1o mikor nem egyenes
kifejezése valamennyi melly gondolatnak [illegible]
a [illegible] az ö [illegible] természetes [illegible] mondani nem [illegible]
lan 2o mikor a fö [illegible] mellyet [illegible]
meg [illegible] 3o a Tautologia mikor ugyan a
szot vagy [illegible] jelentö szot többször egy [illegible]
[illegible] 4o a Pleonasmus mikor valami olyan mon-
a mi azon kivül is a mondatokból ki tetszik p. o. [illegible]
[illegible] az én anyámnak az ö háza

Mi teszi meg a Stilusé [illegible]? A Stilusé

[illegible] teszi meg o gondolatoknak [illegible] bősége
28dik vagy is a szo szaporitás ez által a beszéd [illegible]
len meg [illegible] az elözöi mikor ugyan egy gondol-
többször más és más szokkal adunk elö ezek között
ja [illegible] [illegible] az illyen szokat [illegible]
len bőségnek 2o a [illegible] mikor a fö gondo-
[illegible] le írásokkal haszontalan [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] meg [illegible]

hogy azok által az olvasó azokat el vonjuk. 3.e Mikor
mellyek kizelek mellyek tovább mulatnak inkább
az fö gondolatnál is tartja meg a beszédnek arányos
gat pl. o. e tanuló szajkhez a tarn lerni kibárnál
hh 210 vers ben egy fiúkor vissza jöj nö versenyirnek le
puszbans pedig a röbbi tizenöt 4.e mikor a Wagy ércbu
segen vala röviden is böl olyan dolgokat is mennyazaz
mellyek eppen nem szükség magyarázni az olvasban mi
dön röviden ennek azaznak egy mi jár jut mind hozzá
mondja brevis et labrosus obscurus fit a rövid szavak
gondolatok és sokat mondunk akkor a Stilus tartaszt
mikor abban meg a szükségtelen elhagyjuk amott ki
marad nak latni is szükség nincsen.

Miben áll a Stilus Mikorsága? Tapasztalás bolcsen
jut hogy a parasat a Párosi szinoslatos a több szavak
vagy annak ember a mind gondolatok ásatban egy ki
fejezésekben is egy másnak kiülömbözik a Stilusnak
rosága sokat abban ál hogy azon ki fejezésekkel és pe
mellyekkel élnek a szinonfabb rendüek ezek ál szabllszen
a Stilus Nemes Deles ellenkező esetben por alá valok
mint a Romaiak a Classicus Stilusa a Broletarium
Sommutul meg külömbözteté és szem fld ommul
hogy so az ora ki fejezés alá vala mely hellen a szino
sabb rendüek disszebb szovel élnak mivel pedig a fö Rend
nél is a gondolatok mondja meg változik azért meg
rö tömöttek hogy a mi az elöre disses tisztaságos volnak
most szétszakasz is alávalo pl. Rigen a fö Rend is a mun
ga kitavejs felesig jegyesis más temar ne ezé
s egy más ollegyelmedel szolnék más most az fö Kife
jezés a por réghez le allyesodnak az mellsó pedigazon
pisaal bell kivülben fordul elö Nagyságaok kegyel
mesek dehol nem d Fö is por Rendnek tarat lunni
fia az vilagosan meg kaná szani tehetetlen a szenné
az orszagban is nekik meg nuszni az a tanárokkal
e az egy orszagbul a másikba eljöna álialmuna
sel

Nota olyan tanitnak tul lunni mind azon által az
mellyen szemlesni szegyelt mindjut azt mellyik az sz
ba szorosit egy a tiszt gondolatok is a vilagosb
is lise fiusabb belsö rejtem ötzi mellyik ki fejezés
szesebb mellyik alább vala

8

Miben áll a' stilus különbsége? a' stilusnak az
különbfélesége abban áll, hogy hasonló gondolatot
különböző kifejezésekkel jelenthetünk; az ennek
ellenkező hiba az egyformaság; az egyes szókban
a' különbféleség azt kivánnya hogy ha ugyan
azon egy gondolat többször elő fordúl, azt mind
denkor máshképpen adjunk elő lehet azt tenni
1ör Hason szók által. 2or Körülirás által.
3or Grammatikai változtatás által, mikor t. i.
az adjectivumból substantivumot vagy ebből amazt
csinálunk p. o. örömmel néztem a' szép erdőt, az erdő-
nek szépségét, a' stilusnak rendében arra vigyáz-
zunk hogy az egyes szóknál kellye a' mennyi-
lehet változzék, de formájára nézve is szükséges
a Változás a' tanító formát váltsa fel a' képel-
gető, ezt a' kérdező vagy vezető formát.
Változtatnak a' Periodusok és Figurák
neveretessen soha nagyobb figurák egymás
minden közben, vetés nélkül ne kötessék.

Miben áll a' stilus ujsága? Nem azt mondjuk
ujnak a' stilusban, a' mit még soha senki
se mondott hanem azt, a' mi magában szokat-
lan váratlan, és igen ritkán mondattatik
Meg kivánnyuk az ujságot, mert 1ör a' már
lkopott szók és kifejezések figyelmetességet
nem gerjesztenek, az új kifejezés pedig nem csak
figyelmetessé teszi az olvasót, hanem még
többet is képzeltet vele. 2or Az új szóllások
a beszédet röviddebbé, tömöttebbé, és ugyan
azért kaphatósabbá teszik. 3or Az új szóllása a'
mindennapit az alávalót közönségest felemeli
jelessé teszi. p. o. A' szép mesterségek, ha a'
szépséget tekintyük, ez egy közönséges Axioma
de ha így mondom: Nektáros poharat vártam
Adsz vastag ebédet, koldusidat tartsd jól Döbrei
nem vagy jobb ék.

az előbbeni gondolat más szókkal és látha-
tósabban van elő adva

Mi által szerezhetünk ujságot a' stilusban az egyes
szókban? Az egyes szókban ujságot szerezhetünk. 1ör Új szók
által de ne azt gondollyuk mintha csak az volna
új szó mellyet még senki sem hallott, új szó az is
mellyet tulajdon értelmétől ollyanra általvisszük
a' hol azt nem is gondolnánk volna p. o. Könyv
gyártó, versfaragó. 2or Mikor szokatlan szókat
öszve teszünk p. o. Vajzengzet, Mennydurrogtató
3or Az idegen szónak váratlan, de mégis helyes
közbevetése. p. o. Könyvgyártó, Kontár és Czéhbeli
vedd az utolsó vedd a' fő levitét, értsd, tüze, szár
cziriza. 4er A' megrövidült szók p. o. Csend,
Remény, Kegy.

Hogy szerezhetünk ujságot a' több gondolatok kife-
jezések? Több gondolatok kifejezéseik ujságot
szerzünk 1ör Ha egy gondolatot részeire osztyuk
p. o. Meg hólt, Nem szólhat remegő nyelvével, erőlteti
végső
Erőssújat, csergő lélekzete mellyén alólról
Tollya magát, hideg izzadság elfogta halál
Képét, szíve dobog halkabban, 's végre megálló
Néma sötétbe bétűl fényetlen két szeme, meghal
2or az Allegoria. p. o. Engemet a' Sokaság ért, 's Kedvet.
Cór szeg erre! Lözét árulók, 's nyir-viret édes
3or Az Antithesisek midőn a' gondolat a' gondolat-
nak vagy egy tulajdonság a' másiknak ellent mond.
p. o. Te puha ágyadban, én nyugszom gyenge zamóton
Te tükrödbe tekintsz én nézek tiszta folyóba
4er Minden ollyan váratlan szóllás mellyet az olvasó
képzeletéinek egymásutan való folytából ezen
nem várhatott. p. o. A' szerelem súlyát mondják
hséggel eloszlod, ez ha talál sikeres írt nem ad,
adhat üdő. Ha pedig ettől sem tágulna szerelmed igája
Hátra vagyon még egy nagy segedelme, kötél.

10

Mi által szerezhetünk még újságot az egész beszédnek
1ör a' Paradoxum által, midőn valamit mondunk
a' mi első tekintetre, a' józan észszel v. az emb
zerek szokott vélekedéseivel ellenkezik; azon
magába még is igaz p.o. a' halálra itéltetnék az
óra annyi mint egy esztendő. 2or a' természeti
őszinteség által, midőn valaki t. i. természet
egyenességgel 's ártatlansággal valamit mond
's az által a' nélkül hogy tudná v. észre ven
valami gyengeségét elárúlja, az által pajzán
zik az, a' mit minden Nemzet a' Francia
után Naif szóval nevez; 3or a' körbe rejtett
[illegible] mondások vagy példa beszédek által
4er A' Paródia által, midőn valamelly kom
's magasabb nemű írást tréfásan 's nevetsége
sen követünk; a' szent írásból választott
Paródiák valamint illetlenek, úgy vétke
sek.

Hogy osztatik fel a' Stilus? a' Stilus feloszta
tik a' tárgyára v. formájára nézve. Tárgyára
nézve 1ör Barátságos. 2or Közép. 3or Abrázoló. 4er
Érzékeny. 5or Magasabb rendű. 6or Tanitó. nézve v. beszélgetés
7er Poétai. Formájára
v. levél v. beszéd. ~~mellyek~~

Mellyek a' barátságos Stilus' tulajdonsági
Barátságos Stilus az, mellyben a' kifejezések, sze
retettel és jó akarattal teljesek, a' magya
rázatból kitetszik, hogy annak tsak jó aka
rók 's ismerősök között van helye, és regulát
szab az írónak 's olvasónak személyét, tárgya
tsak ollyan lehet, mellyet bizonyos jó kivi
séggel 's jó kedvel lehet leírni. Ha a' tárgy
komolyabb, akkor tsak a' azon részét írjuk
le, melly képes a' barátságos Stilusra

tulajdonságai e' következendők 1ör közönséges
mindennapi kifejezésekkel éljünk, helye van
bban a' vidéki kifejezéseknek, közmondásnak
kitsinyítő v. rövidített szók. 2or kerülni kell
hosszú tételeket Periodusokat. 3or éljünk
szebb 's elevenebb figurákkal. 4er Értelmes
meghatározott és olvasható légyen a' Stilus
Ha ezen 4 tulajdonsága nintsen meg, akkor a'
barátságos Stilus lankadt unalmas, ha az
illendőséget és méltóságot meg nem
tartja, a' Stilus hitvány alávaló, Ha kéjelletes
ingerlők, figyelmetességre v. méltók,
tökélletes a' Stilus.

Nehéz tudni tzélját végét
Ki tanulni meſterségét
az Aſzonynak
100 meg 1000 útja vagyon
Tekervényes az ő nagyon
Fortélyának
Bír bár bölcsek nagy eſzével
Legſzentebbek ſzentségével
Egy ördög egy menyetskével
Megtsalnának.

A hálóját maga veti
Rút képét ha feſtegeti
Szép formára
Mellyből sok madár lábára
Lép mázag ragad nyakára
Nem jól jára.
Így még a' bölts, okosak-is
Ártatlan Deákok-is,
Még az égi madarak-is
Megfogatnak.
Ha más módokat ñ lelnek
Vén aſzonyokat rendelnek
Kerítőnek
Ha illyenekre találnak
Bátran mernek

1800

Phys. 18 Martii
math. 20 –
appl. 21 –

Doct. 25 Febr.
– 26 –

Dr

A

Magyar Nyelvnek

tudományos

Története.

Első Hatod – Hó

Henka József

1831 Esztendőben

Horvát István Professor

utánni.

Első Darab